

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя**

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра Дошкільної освіти

Педагогічна освіта

012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Педагогічні умови оптимізації процесу адаптації дитини до ЗДО»

Студентки Пастернак Поліни Федорівни

Науковий керівник: Пихтіна Ніна Порфирівна

канд. пед. наук, доцент

Рецензенти: *Голота Наталія Миколаївна,*

канд. пед. наук, доцент

Пісоцький Олександр Петрович,

канд. психол. наук, доцент

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Ніжин - 2019

АНОТАЦІЯ

Проблема, окреслена в магістерській роботі «Педагогічні умови оптимізації процесу адаптації дитини до ЗДО» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні ми здійснили теоретико-методичне обґрунтування проблеми соціальної адаптації дітей дошкільного віку до ЗДО, зокрема: окреслили й схарактеризували сутність та особливості соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу дошкільної освіти; проаналізували проблему соціальної адаптації дошкільників у психолого-педагогічній літературі; означили готовність дитини до вступу в освітній заклад в якості передумови її успішної адаптації до ЗДО.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, нами розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблені критерії, показники готовності та адаптованості дитини до вступу в ЗДО, окреслені форми адаптації дошкільників: легкий, середній, важкий. Підібрані й розроблені методики для практичного вивчення стану готовності дитини до відвідування нею дошкільного навчального закладу та особливостей протікання адаптаційного періоду до ЗДО.

Ключові слова: адаптація, соціалізація, адаптації дитини до ЗДО, критерії і показники адаптованості до ЗДО, готовність до вступу в ЗДО.

ABSTRACT

The problem outlined in the master's thesis "Pedagogical conditions for optimization of the process of adaptation of the child to the institution of preschool education" was investigated at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections. At the theoretical level, we carried out a theoretical and methodological substantiation of the problem of social adaptation of preschool children to the institution of preschool education, in particular: outlined and characterized the nature and features of social adaptation of preschool children to the institution of preschool education; analyzed the problem of social adaptation of preschool children in the psycho-pedagogical literature; identified the readiness of the child to enter the educational institution as a prerequisite for its successful adaptation to the institution of preschool education.

In order to solve the empirical problems of the research, we have developed a program and methodology for the ascertaining, forming and controlling stages of pedagogical experiment. The criteria, indicators of the readiness and adaptability of the child to admission to preschool education have been developed, and the forms of adaptation of preschoolers are outlined: light, medium, and heavy. Methods have been selected and developed for the practical study of the child's state of readiness for attending the preschool educational institution and the peculiarities of the adaptation period to the institution of preschool education.

Keywords: adaptation, socialization, adaptation of a child to a preschool education institution, criteria and indicators of adaptation to a preschool education institution, readiness to enter a preschool education institution.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I.....	10
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЗДО	10
1.1. Генеза понять, що складають сутність та особливості соціальної адаптації	10
1.2. Вивчення проблеми соціальної адаптації дошкільників у психолого- педагогічній літературі.....	16
1.3. Характеристика основних етапів та форм адаптації дитини дошкільного віку до умов освітнього закладу.....	19
ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ	27
РОЗДІЛ II	29
ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТІКАННЯ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	29
2.1. Критерії і показники адаптованості дітей дошкільного віку до	29
закладу дошкільної освіти	29
2.2. Практичне вивчення особливостей протікання адаптаційного періоду дитини у закладі дошкільної освіти	40
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ	47
РОЗДІЛ III	49
РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ У ЗДО ТА ПЕРЕВІРКА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	49
3.1. Педагогічні умови оптимізації адаптації дитини до закладу дошкільної освіти.....	49

3.2. Система роботи з організації адаптаційного періоду у закладі дошкільної освіти.....	64
3.3. Оцінка ефективності роботи з поліпшення соціальної адаптації дошкільників до освітнього закладу	71
ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ	76
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	85
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність. Розвиток сучасної дошкільної освіти є складовою загальної концепції розвитку українського суспільства, що відображено в Конституції України, державних програмах „Освіта” (Україна XXI століття), „Діти України”, концепції „Сім’я і родинне виховання”, Законі України „Про дошкільну освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні. Модернізація системи освіти, зміна освітянської парадигми, масштабність та гострота соціальних, економічних, культурних проблем потребують піднесення пріоритету суспільного дошкільного виховання, формування в суспільстві розуміння ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду становлення особистості. Нова соціокультурна ситуація і вимоги суспільства до особистості доводять, що перед сучасним поколінням дітей поступово постане проблема виживання на основі розвитку соціально-психологічних засобів пристосування до різноманітних, в тому числі й екстремальних ситуацій.

Пріоритетну роль у забезпеченні адаптації дитини до нових соціальних умов відіграють родина та дошкільний навчальний заклад. Наукові дослідження свідчать: родина є первинною та неодмінною передумовою формування здорової, емоційно стабільної, життєздатної, творчо зорієнтованої особистості. Саме у колі сім’ї виникають перші соціальні зв’язки малюка; в родині він активно сприймає та засвоює життєві взірці, суспільні норми, звички та традиції того суспільного прошарку, до якого належить його родина; залучається до діяльності (Т. Алексеєнко, М. Боришевський, О. Докукіна та ін.).

Останнім часом виховний вплив сім’ї на дитину значно послабився.

Деякі дослідження свідчать про те, що різноманітні відхилення у стосунках батьків та дітей, порушення умов розвитку дитини, емоційна депривація і фрустрація потреб призводять до затримки росту, серйозних порушень в особистісному розвитку дитини, а в особливо тяжких випадках – до утворення негативних емоційних установок та руйнівних тенденцій, які за несприятливих умов починають домінувати і зумовлюють дезадаптивні, деструктивні форми поведінки.

Це свідчить про те, що соціально-виховні інститути мають приділяти пріоритетну увагу процесу адаптації дитини. Зміни в соціальній дійсності країни, світосприйнятті людини, рівні психолого-педагогічних знань батьків диктують необхідність переосмислення проблеми соціальної адаптації та ролі дошкільного навчального закладу й родини в цьому процесі; пошуку нових підходів до вирішення адаптаційних труднощів.

Українська дошкільна освіта традиційно виступає гарантом різнобічного розвитку дитини. Тому у сучасних дослідженнях визнається перевага дошкільного закладу як інституту соціалізації, в якому створено умови для особистісного розвитку дитини, вправління в соціальній поведінці, формування гнучкості, здатності пристосовуватися до оточення (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Ватутіна, Т. Жаровцева, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.).

Проблеми соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти вивчається дошкільною педагогікою стосовно, здебільшого, дітей раннього та молодшого дошкільного віку (Н. Аксаріна, Н. Ватутіна, Т. Жаровцева та ін.). Деякі аспекти адаптації старших дошкільників стали предметом дослідження окремих наукових праць. Розглядалися: виховання емоційно позитивного ставлення дітей до відвідування дошкільного закладу (А. Колесник); особливості соціалізації 6–7 річних дітей в різних умовах життєдіяльності (С.Курінна); соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів "Загальноосвітній навчальний заклад –

дошкільний навчальний заклад" (І. Печенко).

Однак безпосередньо проблема оптимізації процесу соціальної адаптації дітей до дитячого садка, в теорії та виховній практиці, потребує постійного моніторингу й вдосконалення. Саме це спонукало нас до вибору теми магістерської роботи «**Педагогічні умови оптимізації процесу адаптації дитини до ЗДО**».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вивченні педагогічних умов оптимізації процесу соціальної адаптації дошкільників до умов ЗДО,.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Окреслити сутність соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти та проаналізувати стан розробки даної проблеми у психолого-педагогічній літературі;
2. Теоретично обґрунтувати та вивчити структуру соціальної адаптацію дітей до умов освітнього закладу;
3. Розробити критерії і показники та охарактеризувати форми адаптації дитини до ЗДО, особливості протікання адаптаційного періоду;
4. Теоретично обґрунтувати й дослідити педагогічні умови оптимізації адаптації дошкільників до ЗДО;
5. Розробити систему роботи щодо оптимізації педагогічних умов протікання адаптаційного періоду й перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: Соціальна адаптація дітей до умов закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови оптимізації адаптаційного періоду дошкільників до ЗДО.

Гіпотеза: процес адаптації дитини раннього віку до ЗДО буде

ефективним, якщо оптимізувати наступні педагогічні умови його реалізації:

- формування готовності дитини до вступу в освітній заклад;
- врахування структури організації адаптаційного періоду дітей дошкільного віку;
- використання ігрового інструментарію у роботі з дітьми в адаптаційний період.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**. Серед *теоретичних методів* – аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення. *Емпіричні методи* – вивчення психолого-педагогічної літератури, педагогічний експеримент, педагогічне спостереження, анкетування вихователів, інтерв'ювання вихователів, бесіда з дітьми. *Методи математичної статистики та обробки* емпіричних результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження: теоретично обґрунтовано сутність та особливості соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти; проаналізовано педагогічні умови оптимізації адаптаційного періоду у ЗДО; розроблено критерії, показники та форми адаптації дитини та особливості успішного протікання адаптаційного періоду в освітньому закладі.

Практичне значення дослідження: практично вивчені стан адаптації дитини до закладу дошкільної освіти та педагогічної умови оптимізації адаптаційного періоду у ЗДО; розроблена й перевірена система роботи з підготовки дитини до ЗДО та поліпшення протікання адаптаційного періоду.

За результатами виконаного дослідження опублікована дві статті, а саме: *«Педагогічні умови успішної адаптації дитини до ДНЗ»*, *«Підготовка дитини до вступу до ЗДО як психолого-педагогічна умова її успішної адаптації до освітнього закладу»* та здійснена участь у Всеукраїнській

науково-практичній конференції: «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку».

Робота має наступну **структуру**:

1. *Вступ*, в якому наголошується на актуальності обраної теми, сформульовані компоненти наукового апарату дослідження: мета та завдання дослідження, його об'єкт і предмет, визначено методи дослідження, розкрито наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження роботи, представленні результати впровадження дослідження;

2. *Основна частина*, що складається з трьох розділів, в межах яких досягається мета дослідження та розв'язуються дослідницькі завдання;

3. *Висновки до розділів*, де узагальнюється викладене у параграфах розділів;

4. *Висновки*, де узагальнюються результати виконаної роботи;

5. *Список використаних у роботі джерел*;

7. *Додатки*.

Загальний обсяг роботи складає 84 сторінки.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЗДО

1.1 Генеза понять, що складають сутність та особливості соціальної адаптації

Для теоретичного обґрунтування об'єкту і предмету дослідження, нам необхідно визначити і проаналізувати сутність *соціальної адаптації дітей дошкільного віку до закладу дошкільної освіти*. Така аналітична робота об'єктивно вимагає розгляду понять, що складають змістові аспекти досліджуваної проблеми, а саме: *стрес, адаптація, дезадаптація, біологічна, культурна, соціальна адаптація*.

Стрес у перекладі з англійської означає тиск, напругу. Це поняття запропонував Г.Сельє в 1936 р. [67] для позначення великого кола станів, які зумовлені виконанням діяльності в особливо складних умовах і які виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи – стресори [67].

Учені розглядають *адаптацію* [від пізньолат. *adaptatio* - пристосування] як процес пристосування будови та функцій організму до нових умов існування. Водночас будь-яка адаптація є і результатом адаптаціогенезу[28; 36; 44].

Під адаптацією в широкому сенсі прийнято розуміти пристосування систем, що самоорганізуються, до умов середовища, що змінюються, результатом якого є адаптованість цих систем. Тож за визначенням Г.Сельє, *адаптація* - пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, спрямоване на збереження рівноваги [67]. Науковець

межах розробленої та обґрунтованої теорії стресу стверджував, що кожна адаптація є стресом для організму людини [67; с. 23]. У фізіології цим поняттям позначали неспецифічну реакцію організму («загальний адаптаційний синдром») у відповідь на будь-який несприятливий вплив. Пізніше його стали використовувати для опису станів людини в екстремальних умовах на фізіологічному, психологічному і поведінковому рівнях. У складному механізмі адаптації людського організму до природних та соціальних факторів Г. Сельє [67] виділив три фази розвитку адаптації:

Перша фаза – “аварійна” - вона виникає та розвивається на самому початку дії як фізіологічного так і патогенного факторів, або при зміні умов довкілля. В першу фазу реагують центральна нервова система і системи кровообігу та дихання. Адаптується адреналінова система, яка забезпечує організм необхідною енергією. Такі попереджувальні дії є прикладом “випередженого” збудження. В аварійній фазі підвищена активність проходить некоординовано, з елементами хаотичності. Вся фаза має пошуковий характер і є спробою адаптуватись до нового фактора.

Аварійна фаза адаптації, в основному, проходить на фоні підвищеної емоційності і може виражатись в залежності від індивідуальних особливостей організму, а також від сили подразнюючих факторів.

Друга фаза-перехідна до стійкої адаптації. Вона характеризується зменшенням загальної збудженості центральної нервової системи, формуванням функціональних систем, що забезпечують управління адаптацією до створених нових умов.

Третя фаза– фаза стійкої адаптації (резистентності). Вона власне і є пристосуванням тканинних систем та елементів до нових умов існування.

Основними особливостями цієї фази є: мобілізація енергетичних ресурсів; підвищений синтез структурних і ферментативних білків; мобілізація імунних систем [67, с. 113].

Усі механізми управління організму в даній фазі є скоординованими, але її неможливо вважати абсолютно стабільною. У процесі розвитку організму, який знаходиться в фазі стійкої адаптації можливі відхилення пов'язані з дією різноманітних сторонніх факторів.

Важливим питання методологічного і змістовного характеру є питання про види, форми адаптації. В літературі відсутня єдність в його трактуванні. Попри існуючого різноманіття класифікаційних моделей адаптації, умовно можна виділити три форми адаптації людини до умов середовища, що змінюються: *біологічну, соціальну і психологічну*.

А. Налчаджян говорить про складні механізми фізіологічної, психічної і соціальної адаптації. Він розглядає їх як рівні єдиної адаптації, та як окремі види адаптації. Одночасно він підкреслює: існують певні фізіологічні і психічні механізми, що забезпечують процес адаптації на цих трьох рівнях [55]. Три рівні адаптації взаємозв'язані між собою, чинять один на одного безпосередній вплив і визначають інтегральну характеристику загального рівня функціонування усіх систем організму. Ця інтегральна характеристика є дуже динамічним утворенням, яке прийнято називати функціональним станом організму.

У структурі адаптації прийнято виділяти наступні рівні (види): *психофізіологічна адаптація, психологічна адаптація, соціальна адаптація*, при чому усі вони одночасно беруть участь в процесах регулювання.

За визначенням О.Зотової та І.Кряжевої *біологічна адаптація*, є процесом пристосування будови і функцій організму (особин, популяцій, видів) і його органів до умов середовища. Стосовно людини можна говорити про *фізіологічну адаптацію* як процес пристосування людського організму до фізичних умов життєдіяльності, що змінилися. Нерідко при дослідженні фізіологічної адаптації розглядають в ній дві стадії: *термінову і довготривалу адаптованість*. *Термінова адаптованість* забезпечується

механізмами мобілізації резервних сил, що існують в людському організмі. *Довготривала фізіологічна адаптованість* є результатом тривалої дії на організм умов зовнішнього середовища, що змінилися; на цій стадії адаптованості ресурсне забезпечення взаємодії систем організму переходить в якісно новий стійкий стан [27].

У соціологічному енциклопедичному словнику дається визначення *культурної адаптації*, як процесу активного пристосування культури до умов конкретного навколишнього середовища, який і визначає специфічні, характерні риси даної культури. У економічному сенсі адаптація є процесом пристосування системи і її окремих елементів, а також суб'єктів-працівників до таких умов зовнішнього середовища, виробництва, праці, обміну, життя, що змінюються [42].

У контексті динамічних модернізаційних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві та враховуючи тему дослідження, нас цікавитиме перш за все *соціальна адаптація*. У науковій літературі можна зустріти різні смислові значення поняття «соціальної адаптації», «адаптація».

Соціологічний словник подає визначення *соціальної адаптації* як «виду взаємодії окремої особи або соціальної спільноти із середовищем, у процесі якої погоджуються вимоги та сподівання її учасників» [42].

Пріоритетною точкою зору більшості авторів, що вивчають соціальну адаптацію як наукову проблему, є визнання її як *специфічної адаптивної діяльності*, зумовленої змінами соціальної дійсності і спрямованої на оптимізацію взаємодії людини з навколишнім середовищем у відповідь на появу в ньому новизни, корекцію поведінки особистості, перетворення довкілля [43].

Вітчизняні вчені (А. Капська, О. Кононко) розглядають *соціальну адаптацію* як входження особистості до конкретної соціальної спільноти через засвоєння соціального досвіду цієї групи та використання набутого

раніше досвіду, поступового переведення суспільних норм та цінностей в особистісні установки [39]. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку українського суспільства важливою є невіддільність адаптації від активності, вибіркового творчого ставлення особистості до середовища.

Учені вивчають соціальну адаптацію з різних точок зору: як здатність особистості завбачати зміну поведінки у разі виникнення нових, несподіваних соціальних вимог (П.Анохін); як активну взаємодію індивіда із середовищем; як взаємодію індивіда та соціального середовища, в процесі якої складаються механізми та норми соціальної поведінки (А. Налчаджян) [55].

Згідно визначень А. Фурмана *соціальна адаптація* є:

- одночасно процесом і результатом активного пристосування індивіда до видозмінного середовища за допомогою найрізноманітніших інтеріоризованих соціальних засобів (дій, вчинків, діяльності);
- компонентом дієвого ставлення індивіда до світу, провідна функція якого - оволодіння ним порівняно стабільними умовами та обставинами свого буття;
- складовою осмислення та розв'язання типових, переважно репродуктивних, завдань соціально прийнятними чи ситуативно можливими способами поведінки [76].

Вчений також вважає, що соціальна адаптація пов'язана з конкретною “метою”, на досягнення якої спрямовані зусилля особистості. Сучасні вимоги до особистості як суб'єкта власного розвитку передбачають формування людини, здатної до самоактуалізації, творчого сприйняття світу та соціально значущої діяльності. Однак прояви дезадаптації на різних вікових етапах, з одного боку гальмують цей процес, з другого - актуалізують проблему адаптації особистості до системи суспільних відносин і потребують

вирішення.

Науковці (В.Давидов, А.Запорожець, Б.Ломов) виділяють наступні взаємозв'язані *види психічної адаптації людини*, що розглядаються в якості складових компонентів:

1) *психо-фізіологічна адаптація*, або властивість організму доцільно перебудовувати фізіологічні функції відповідно до вимог середовища. Сюди відносяться такі адаптивні процеси, порушення яких призводить до поведінки, що відхиляється, і як наслідок - власне психологічної дезадаптації, а також фізіологічні прояви стресу;

2) *власне психологічна (психічна) адаптація*, порушення якої пов'язані з напруженістю, психологічним стресом;

3) *психосоціальна адаптація*, або адаптація особистості до спілкування з новим колективом (оточенням) [64].

Традиційно окремо, як самостійні види адаптації, досліджуються психічна і соціальна адаптація. Не дивлячись на те, що зв'язок їх зазвичай констатується, особливо на початку вивчення кожного різновиду, але потім для полегшення аналізу дослідник, як правило, абстрагується від цього зв'язку, або ж можливий варіант, коли соціальна адаптація трактується як соціально-психологічна.

Таким чином, в теоретичному обґрунтуванні об'єкту і предмету дослідження, нами проаналізовані поняття, що складають змістову основу дослідження, а саме: стрес, адаптація, соціалізація, соціальна адаптація. Системоутворюючим поняттям є поняття соціальна адаптація, оскільки залишається предметом наукового дослідження, що пов'язане з об'єктивною потребою суспільства у формуванні соціальної мобільності особистості на різних вікових етапах і визначається як процес і результат активного пристосування індивіда до мінливого середовища за допомогою

різноманітних соціальних засобів.

1.2 Вивчення проблеми соціальної адаптації дошкільників у психолого-педагогічній літературі

Наукові дослідження проблеми соціальної адаптації дошкільника пов'язані з об'єктивною потребою суспільства як можна раніше розвинути у дитини здатність адекватно реагувати на соціальні зміни. У низці психолого-педагогічних джерел усталеним є розуміння її як процесу активного пристосування до мінливих умов середовища. Соціальна адаптація трактується як елемент діяльності, функція якої - розв'язання типових проблем через прийнятні способи соціальної поведінки, дії [34; 35; 43].

На думку О. Кононко, соціальна адаптація є першою з трьох фаз соціального становлення особистості дошкільника (адаптація, індивідуалізація, інтеграція) і передбачає засвоєння норм тієї соціальної спільноти, до якої він належить. Особливостями соціальної адаптації старшого дошкільника автор вважає:

- усвідомлення ним себе суб'єктом діяльності; бажання бути включеним у нове оточення;
- орієнтація на суспільні функції людей, норми, сенс їхньої поведінки та діяльності;
- суб'єктивне ставлення до соціальних цінностей, розуміння своєї належності до дитячого колективу;
- прагнення до розширення соціальних контактів;
- прихильне ставлення до одних груп дітей та відмова від спілкування з іншими [39].

В окремих джерелах наводяться дані про особливості перебігу

соціальної адаптації старших дошкільників (О. Кононко, В.Кузьменко, Т.Поніманська).

Тож *соціальна адаптація* - це процес пристосування індивіда до групових норм, соціальної групи та окремих індивідів, для якого характерними є специфічні адаптаційні процеси не тільки на рівні організму, але й на рівні індивіда та особистості завдяки відповідним механізмам рефлексії, емпатії, і соціального зворотного зв'язку тощо. *Соціалізація* - процес набуття дитиною соціального досвіду, входження у певну соціальну групу, усвідомлення нею важливості, привабливості і корисності цього процесу (разом веселіше, цікавіше, простіше досягти результатів), оволодіння притаманними для групи нормами і правилами поведінки.

Т.Поніманська акцентує увагу на необхідності збагачувати соціальний досвід дитини в період входження у нові умови буття за такими складовими: уміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі; люди різної статі, віку, роду занять); здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; вміння поважати інших, допомагати; обирати відповідні форми й способи спілкування та діяльності [61]. Збагачення соціального досвіду сприяє формуванню соціальної компетентності, яка, за дослідженням процесу соціалізації дітей 5-7 років І. Печенко, означає „...складне полікомпонентне утворення особистості, її інтегральну якість, що складається з цілого комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та виявляється в соціальній активності й гуманістичній спрямованості” [60]. На її думку розвинена соціальна компетентність сприяє встановленню гармонійної взаємодії дитини з навколишнім світом, усвідомленню нею необхідності керуватися загальнолюдськими цінностями у власній поведінці, формуванню вміння поводитися доцільно, конструктивно, адекватно, знаходити ефективні, прийнятні форми спілкування, проектувати поведінку в різних ситуаціях, допомагає їй легше адаптуватися до нових умов життя.

Проаналізувавши наукові дослідження різних авторів [35;39;60], ми визначили та згрупували у два блоки особливостей адаптації старших дошкільників, які сприяють забезпеченню нормативної адаптації та будемо орієнтуватися на них у ході дослідницько-експериментальної роботи:

Блок А. Термінальні особливості (особливості - знання):

- розуміння нового періоду свого життя;
- усвідомлення нової ролі „Я - дошкільник”, наявність соціальних мотивів поведінки; ціннісних орієнтацій дитини в соціумі;
- обізнаність та усвідомлення необхідності керуватися у власній поведінці загальнолюдськими нормами, правилами та цінностями;
- усвідомлення потреби у взаємодії, спілкуванні, співробітництві;
- розуміння емоцій, почуттів, переживань інших; наявність емпатії.

Блок Б. Інструментальні особливості (особливості - вміння).

- орієнтація в новому соціальному середовищі; вміння розрізняти позитивні та негативні мотиви поведінки, соціальної ситуації спілкування;
- дотримання загальноприйнятих норм спілкування; вміння знайти форми ефективної взаємодії, дипломатична поведінка; запобігання конфліктним ситуаціям, мирне їх розв’язання;
- активність у різних видах діяльності, особливо – в ігровій;
- адекватне реагування на емоційні прояви оточення; вміння стримуватися у конфліктних ситуаціях; ініціювання встановлення контактів, спілкування, гри.

Окреслений комплекс знань і вмінь дитини, спрямовані на орієнтацію в незнайомому довкіллі, знаходження в ньому правильних орієнтирів для побудови адекватної поведінки, здатність певним чином змінювати поведінку, коригувати власні бажання, впливати на довкілля, бачити себе очима інших людей, співвідносити їхні очікування зі своїми можливостями, активно взаємодіяти з оточенням сприяють її адаптації.

Таким чином, соціальна адаптація дитини, як інтегрований показник її здатності адекватно сприймати навколишню дійсність є процесом пристосування індивіда до групових норм, соціальної групи та окремих індивідів, який характеризують специфічні адаптаційні процеси на рівні організму, індивіда й особистості, що відбуваються завдяки механізмам рефлексії, емпатії, і соціального зворотного зв'язку. Наукові дослідження засвідчують актуальність цієї проблеми в цілому та тісний зв'язок з розвитком і збереженням стану фізичного, психічного й соціального благополуччя особистості, особливо в період дошкільного дитинства, який, за визначенням науковців є сенситивним періодом для засвоєння форм поведінки, суспільних норм, розвитку вміння адекватно сприймати навколишню дійсність, гармонійно поводитися у нових соціальних умовах.

Нами визначені такі особливості адаптації старших дошкільників: усвідомлення соціальних ролей та функцій, розуміння нового періоду свого життя, інтерес до різноманітних видів діяльності, потреба у підкріпленні знань власним практичним досвідом, включенні у змістовну, спільну з іншими дітьми та дорослими діяльність, яка сприяє обізнаності та безпосередньому усвідомленню необхідності виконання конкретних норм і правил життя; здатність певним чином змінювати поведінку, коригувати власні бажання, впливати на довкілля, активно взаємодіяти з оточенням.

Сучасний стан проблеми соціальної адаптації актуалізує необхідність пошуку інноваційних технологій, які максимально сприяли б розв'язанню цих завдань.

1.3 Характеристика основних етапів та форм адаптації дитини дошкільного віку до умов освітнього закладу.

Початок відвідування закладу дошкільної освіти – це не лише нові умови життя та діяльності, режиму й харчування, а й нові для дитини контакти, нове середовище, взаємини, обов’язки. Це дуже напружений період її життя, який потребує від кожного малюка активного психологічного й фізіологічного пристосування. Дитина опиняється в нових соціальних умовах, переживає зміну звичного розкладу та способу життя, тож у неї виникає відчуття нестабільності. Саме цей період малюки можуть демонструвати неадекватні поведінкові прояви, що пов’язано з труднощами адаптації до нових умов. Звикання до ЗДО найчастіше супроводжується порушенням емоційного стану дошкільника, погіршенням сну, апетиту, підвищенням захворюваності.

Адаптація або пристосування організму до нових умов включає широкий спектр індивідуальних реакцій, які залежать від психофізіологічних та індивідуальних особливостей дитини, сімейних стосунків та низки життєвих обставин, що супроводжує цей процес. Будь-яка адаптація передбачає перебудову існуючих форм поведінки, звичок або вироблення нових. Ці завдання потребують трансформації існуючих динамічних стереотипів, що призводить до певного нервового напруження і, як наслідок цього, до різної амплітуди коливань у вегетативній регуляції, порушень емоційного стану та поведінки. Вивчаючи сутність цього процесу Р. Тонкова–Ямпольська, Захарова Н.М., Н. Ватутіна [11;24;72] визначили такі *фази адаптаційного процесу в дошкільників* (рис. 2.1.):

- Гостра фаза «Шторм» — комплекс зовнішніх впливів спричиняє бурхливу реакцію та сильне напруження дитячого організму. Підвищується збудливість, тривожність, можуть зростати агресивність, заглиблення в себе, часто спостерігаються поганий сон, апетит, настрої. Тривалість цього етапу — від 2—3 днів до 1—2 місяців [11;24;72] .

- Підгостра фаза «Шторм затихає» — період нестійкого стану, коли дитина шукає оптимальні варіанти реагування на впливи: намагається

взаємодіяти з однолітками, стає більш активною, зацікавленою, врівноваженою. Тривалість — від тижня до 2—3 місяців.

- Фаза компенсації «Штиль» — період відносного пристосування до нових умов. Дитина починає засвоювати нову інформацію, встановлювати контакти, виявляти під час занять ініціативу. При цьому суттєво зменшується захворюваність, поліпшуються сон, апетит, настрій.. Тривалість цього етапу — від 2—3 тижнів до 6 місяців.

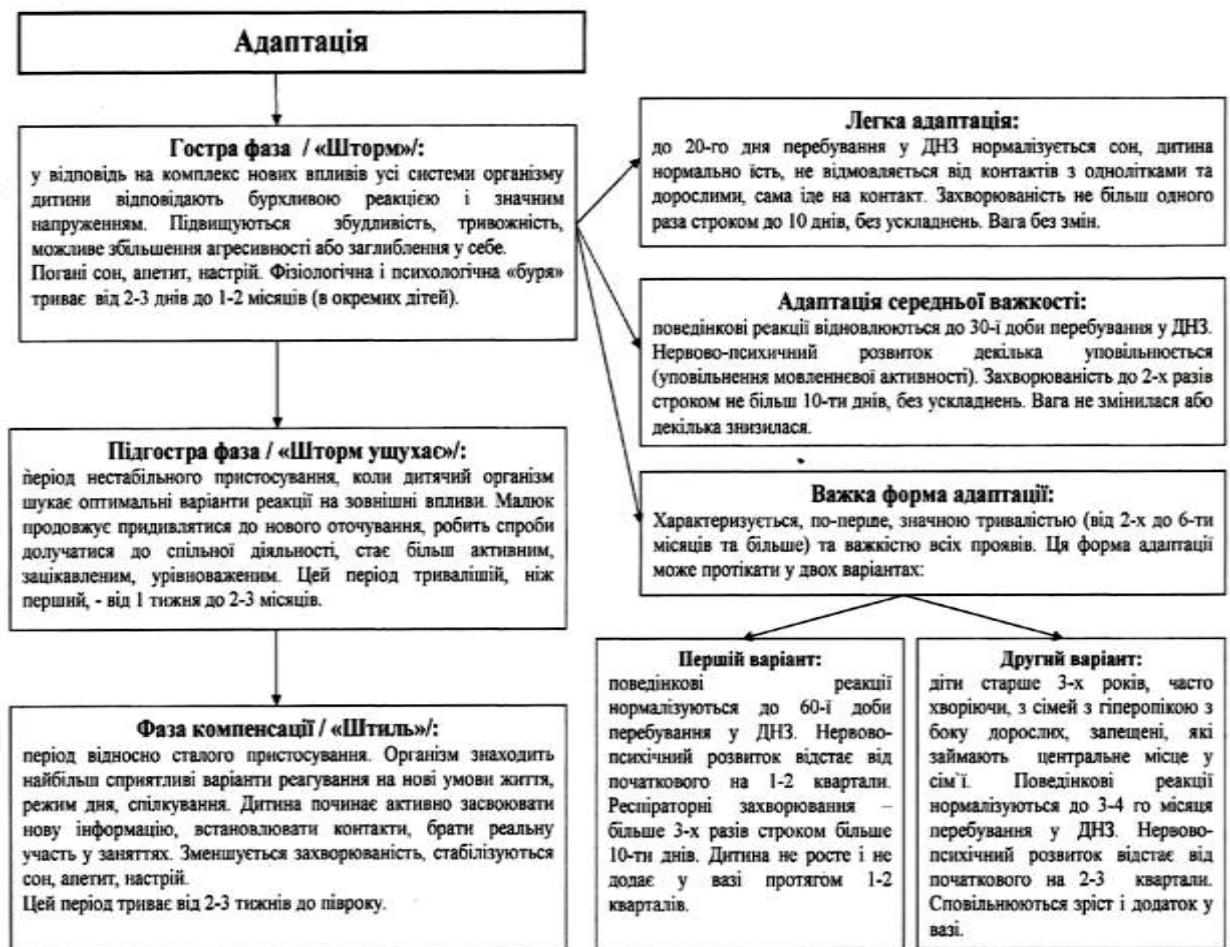

Рис. 2.1. Поведінкові реакції дітей на різних етапах адаптації до умов ЗДО

У проходженні дитиною гострої фази адаптаційного періоду розрізняють три ступені складності : легкий, середній та важкий.

Н. Захарова вважає, що за *легкої адаптації* поведінка нормалізується

протягом 10-15 днів, дитина відповідно до норми додає у вазі, адекватно поводить в колективі, не хворіє протягом першого місяця відвідування дошкільної установи. До двадцятого дня перебування в ЗДО у дитини нормалізується сон, вона нормально починає їсти. Настрій бадьорий, зацікавлений, у поєднанні з вранішнім плачем. Стосунки з близькими і з дорослими не порушуються. Відношення до дітей може бути як байдужим, так і зацікавленим. Інтерес до оточення відновлюється протягом двох тижнів за участю дорослого. Мовлення загальмовується, але дитина може відгукуватися і виконувати вказівки дорослого. До кінця першого місяця відновлюється активне мовлення. Захворювання не більше одного разу, терміном не більше 10 днів, без ускладнень. Ознаки невротичних реакцій і зміни в діяльності вегетативної нервової системи відсутні.

За адаптація середньої важкості - зрушення нормалізуються протягом місяця, є ознаки психічного стресу. Порушення в загальному стані виражені яскравіше і триваліші. Сон і апетит відновлюється лише через 20-40 днів. Настрій нестійкий протягом місяця. Поведінкові реакції відновлюються до 30 дня перебування в ЗДО. Відношення до близьких у дитини - емоційно-збуджене (плач, крик при розлученні і зустрічі). Ставлення до дітей, як правило, байдуже, але може бути і зацікавлене. Мовлення або не використовується, або мовна активність сповільнюється. У грі дитина не користується набутими навичками, гра ситуативна. Захворювання до двох разів, терміном не більше 10 днів, без ускладнень. Вага не змінюється, або знижується. Проявляються ознаки невротичних реакцій: вибірковість в стосунках з дорослими і дітьми, спілкування тільки в певних умовах. Зміна вегетативної нервової системи: блідість, пітливість, тіні під очима, палаючі щічки, лущення шкіри (діатез) - протягом 1,5-2 тижнів [24].

Важка адаптація - тривалість від 2 до 6 місяців. Дитина часто хворіє, втрачає вже отримані навички, може наступити як фізичне, так і психічне виснаження організму. Дитина погано засинає, сон короткий, скрикує, плаче

уві сні, прокидається із сльозами, апетит знижується сильно і надовго, може виникнути стійка відмова від їжі, невротична блювота, функціональне порушення випорожнення. Настрій байдужий, дитина багато і тривало плаче, поведінкові реакції нормалізуються до 60-го дня перебування в ЗДО. Відношення до близьких емоційно-збуджене, позбавлене практичної взаємодії. Відношення до дітей: уникнення контактів або прояв агресії. Відмовляється від участі в діяльності. Мовленням не користується або має місце затримка мовного розвитку на 2-3 періоди. Гра ситуативна, короткочасна [24].

Ж. Маценко вважає, що важкий ступінь адаптації може проявлятися в двох варіантах:

- 1) нервово-психічний розвиток відстає на 1 квартал, респіраторні захворювання більш 3-х разів, тривалість більше 10 днів, дитина не росте і не додає у вазі протягом 1-2 кварталів;
- 2) нервово-психічний розвиток відстає на 2-3 квартали від початкового, сповільнюється зростання і надбавка у вазі, часті захворювання.

Про особливості та результативність адаптації свідчить її рівень. А.Налчаджян у межах власних досліджень розглядає такі рівні соціальної адаптації:

- *нормальна адаптація*, результатом якої є адаптованість особистості без патологічних змін, порушень норм тієї соціальної групи, де проходить її життєдіяльність;
- *девіантна адаптація*. Наявні процеси протидії, що відволікають, забезпечують задоволення потреби лише учасників соціального процесу конкретного соціуму в такій поведінці;
- *патологічна адаптація* формує патологічні механізми та форми поведінки, що зумовлюють виникнення патологій комплексного характеру, перешкоджають соціальній адаптації особистості, засвоєнню нею суспільних

цінностей [55].

Ми погоджуємося з думкою багатьох дослідників, що кожний з названих рівнів адаптації істотно впливає на кінцевий результат адаптації, при цьому вирішальними в цьому процесі можуть бути чинники соціалізуючого характеру (А. Налчаджян); стан фізичного здоров'я малюків, механізми змін у поведінці, своєрідності адаптивних реакцій дітей (Н. Ватутіна, А.Фурман).

Особливості перебігу процесу адаптації дошкільників, залежність адаптації від біологічних, психологічних і соціальних чинників, актуалізують завдання педагогічної науки та практики, яке полягає у тому, щоб запобігти переходу важкої адаптації у патологічну. У цьому важливо враховувати момент непередбачуваності впливу різних чинників на перебіг процесу пристосування та його результат.

В. Кузьменко вважає, що перебіг адаптації залежить від віку дитини, типу її вищої нервової діяльності, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, рівня розвитку ігрових навичок, емоційності та контактності. Виходячи з цього, автор радить розрізняти три групи дітей з різним характером пристосування до нових умов життя: діти з легкою і безболісною адаптацією; діти, які адаптуються повільніше й важче; діти, які важко пристосовуються до нових умов [46, с. 18-19].

Науковцями встановлена низка чинників, що впливають на успішність дитини у пристосуванні до змін у звичному способі її життя. Ці чинники пов'язані перш за все з фізичним та психологічним станом дитини, взаємопов'язані та взаємозумовлені. Розглянемо їх детально.

Стан здоров'я і рівень розвитку дитини. Здоровий, розвинений за віком малюк має кращі можливості системи адаптаційних механізмів, він краще справляється з труднощами.

Вік, в якому малюк поступає до дитячої установи. Із зростанням і

розвитком дитини змінюється міра і форма її прив'язаності до постійного дорослого.

Міра сформованості у дитини спілкування з оточенням і предметної діяльності. Згідно з досліджень І. Куркіної у ранньому віці на зміну ситуативно-особистісному спілкуванню приходять ситуативно-ділове, в ході якого формуються особливі зв'язки з оточуючими людьми. Передусім, таке спілкування відрізняється тим, що емоційні стосунки - це стосунки вибіркові. Вони будуються на основі досвіду особистісного спілкування з найближчими людьми. Якщо немовля перших місяців життя однаково доброзичливо відноситься до будь-якого дорослого, то вже з другого півріччя життя малюки починають чітко розрізняти своїх і чужих. Приблизно у вісім місяців у усіх дітей виникає страх або незадоволення при появі незнайомих людей. Дитина сторониться їх, притискається до матері, іноді плаче. Розлучення з матір'ю, яке до цього віку могло відбуватися безболісно, раптом починає приводити малюка у відчай, він відмовляється від спілкування з іншими людьми, від іграшок, втрачає апетит, сон. Дорослі повинні серйозно віднестися до появи цих симптомів. Якщо дитина зациклиться на одному тільки особистісному спілкуванні з матір'ю, це створить труднощі у встановленні контактів з іншими людьми [46].

Основним чинником, що полегшує або ускладнює період звикання до освітнього закладу, В.Кузьменко, як і інші дослідники вважає тип спілкування дитини, що склався, вираженість потреби в спілкуванні з близькими дорослими і однолітками. У зв'язку з цим особливе занепокоєння вихователя повинні викликати діти пасивні, що прагнуть до самотності, оскільки, на її думку, саме вони важче і довше звикають до нових умов [45, С.18-19].

Головною педагогічною умовою успішної адаптації дитини до ЗДО є єдність вимог до дитини в сім'ї та ЗДО. З цією метою, науковці та практики радять знайомити батьків з умовами життя дітей у групі, та вихователів

знайомити з умовами виховання дитини вдома, його індивідуальними особливостями, звичками. Важливо, щоб умови виховання та вимоги до дитини з боку дорослих максимально співпадали. Стосується це, насамперед, режиму дня, навичок самообслуговування, культури поведінки. Вважається, що найбільш оптимальним для відвідування дитиною освітнього закладу є досягнення малюком трирічного віку.

Перебування дитини в соціальному оточенні сприяє становленню її соціального досвіду, соціальної компетентності, досвідченості, обізнаності; у дошкільника формуються відповідна соціальна поведінка, здатність діяти адекватно ситуації, вимогам і сподіванням авторитетних дорослих; розвиваються соціальні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності. Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає, передусім у формуванні соціальної компетентності гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно.

Таким чином, соціальна адаптація або пристосування організму до нових умов включає широкий спектр індивідуальних реакцій, які залежать від психофізіологічних, індивідуальних особливостей дитини, сімейних стосунків та низки її життєвих обставин. Вони зумовлюють особливості протікання адаптації дитини до ЗДО, яка, за результатами досліджень науковців, може реалізуватись в межах трьох основних етапів: гострої фази «Шторм», підгострої фази «Шторм затихає», фази компенсації «Штиль».

Визначені чинники, що впливають на успішність протікання у дитини адаптації пов'язані з фізичним та психологічним станом дитини, зокрема, стан здоров'я і рівень розвитку дитини, вік, в якому вона вступає до освітнього закладу, тип спілкування з соціальним оточенням, міра сформованості у дошкільника ігрових навичок і предметної діяльності.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Проблема адаптації – є однією з найважливіших наукових проблем, що вивчається в різних *аспектах*: *філософському, соціальному, біологічному, психологічному, педагогічному*. У *філософській площині* адаптацію розглядають як частину тривалого процесу, відповідність між живою системою та зовнішніми умовами. У *загальнобіологічному плані* адаптація розглядається як процес та система механізмів, що забезпечують пристосування живого організму до постійно змінних умов середовища.

Соціально-психологічний аспект адаптації полягає в пристосуванні індивіда до групових норм та самої соціальної групи. Саме психічна адаптація спонукає до адаптивної діяльності, забезпечуючи відповідність психічної діяльності людини та її поведінки вимогам середовища. *Соціальна адаптація* є процесом і результатом активного пристосування особистості до змінного середовища за допомогою різних інтеріоризованих соціальних засобів, формування адекватної системи відносин із спільнотою, інтеграції особистості в соціальні групи, освоєння стабільних норм та цінностей нового середовища.

Ми конкретизували *сутність соціальної адаптації* старших дошкільників і розглядаємо її як процес активного пристосування до змінних умов життєдіяльності за допомогою різноманітних засобів з пріоритетною позицією задоволення потреби в ігровій діяльності, як інтегральний показник здатності дитини виконувати соціальні ролі та функції в групі.

Істотними *чинниками впливу на соціальну адаптацію* є: урахування основних положень організації пропедевтичної роботи в

дошкільному закладі; активна роль педагогічного колективу як суб'єкта адаптаційного процесу; урахування особливостей адаптації старших дошкільників; позитивне емоційне ставлення до відвідування дошкільного закладу; включення в різні види ігрової діяльності. Адаптація може реалізуватись в межах трьох основних етапів: гострої фази «Шторм», підгострої фази «Шторм затихає», фази компенсації «Штиль». Особливості протікання гострої фази зумовлюють три форми складності її проходження: *легка форма адаптації, середня та важка.*

Виявлено дві групи особливостей соціальної адаптації дітей старшого дошкільного віку, які, в свою чергу, поділяються на особливості – знання (термінальні) та особливості–вміння (інструментальні). В якості термінальних особливостей визначено: розуміння нового періоду свого життя; знання про особливості перебування в дошкільному закладі, усвідомлення нової соціальної ролі “Я – дошкільник”, соціально значущих мотивів поведінки, потреба у взаємодії, спілкуванні, розуміння емоцій, переживань як власних, так і інших людей, знання про орієнтацію в незнайомому довкіллі. Інструментальні особливості–це вміння орієнтуватися й адекватно поводитися в новій ситуації, відповідно реагувати на емоційні прояви оточення, дотримуватися прийнятних форм спілкування, змінювати власну поведінку, включатися в різні види діяльності, передусім – ігрову.

РОЗДІЛ II

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОТІКАННЯ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Критерії і показники адаптованості дітей дошкільного віку до закладу дошкільної освіти

У сучасній педагогічній науці усталився погляд на дошкільний вік як на вік потенційних можливостей розвитку дитини, специфічної форми соціального буття. Вчені (Д. Ельконін, О. Запорожець та інші) вважають дошкільне дитинство відповідальним перед наступними віковими періодами розвитку особистості, сензитивним періодом для засвоєння суспільних норм, форм поведінки, розвитку адаптаційних механізмів, уміння адекватно сприймати навколишню дійсність та гармонійно поводитися у нових соціальних умовах. У цей віковий період становлення особистості дитини актуальною є її здатність усвідомлювати зміни у власному житті, нові функції, соціальні ролі, виявляти приязне ставлення до інших людей, орієнтуватися в навколишній дійсності, адаптуватися до перебування у дитячому садку [64].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав недостатність спеціальних робіт, які розкривали б психологічні детермінанти та особливості адаптації старших дошкільників, системи чинників, показників та позитивних умов цього явища. Проте, нами з'ясовано, що специфічною особливістю адаптації старших дошкільників є потреба у підкріпленні знань власним практичним досвідом, включенні у змістовну, спільну з іншими дітьми та дорослими діяльність, яка б сприяла обізнаності та безпосередньому усвідомленню необхідності виконання конкретних норм і

правил життя [20, с. 81]. Оволодіння дитиною системою таких складових соціальної адаптації як: усвідомлення соціальних ролей та функцій, розуміння нового періоду свого життя, інтерес до різноманітних видів діяльності, життя в дошкільному закладі забезпечує їй засвоєння стандартів поведінки, гармонізацію взаємозв'язків з новим оточенням, приведення об'єктивних й суб'єктивних особливостей у відповідність до умов соціуму, пристосування до життя в нових соціальних умовах.

У структурі соціально-педагогічної адаптації дитини до закладу дошкільної освіти Н.Захарова виділяє *три компоненти: емоційний, мотиваційний соціальний*, зміст яких відрізняється відповідно до віку дитини, умов закладу, до якого адаптується дитина, особливостей протікання адаптаційного процесу [25]. Розглянемо докладніше кожний із названих компонентів адаптаційно-розвивального процесу та особливості його протікання у старших дошкільників.

Емоційний компонент. Відображає ставлення дитини до різних подій та фактів життя й проявляється насамперед в емоціях і почуттях.

О. Запорожець, О. Кононко, А. Колесник зазначають, що емоційна сфера є провідною в психічному розвитку дошкільників. Емоції є способом саморегуляції поведінки, діяльності особистості. За оцінкою О. Запорожця у зв'язку з початком відвідування дошкільного закладу, в дитини формується система вимог та норм соціальної поведінки, розвиваються соціальні емоції; вчинки дітей набувають певного сенсу, встановлюється емоційна єдність з оточенням [21]. Ці зміни в емоційній сфері особистості визначають ставлення дошкільника до соціального середовища, явищ, подій, фактів життя. Як зазначає О. Кононко, усі соціальні зв'язки засновані на емоціях і своєрідна властивість дошкільника виявляється в оптимальному сполученні адекватного емоційного реагування з доцільною соціальною поведінкою [39]. Узагальнюючою є ідея вченого про те, що „емоції є способом адаптації високоорганізованого соціального організму до життя” [39, с. 38-39].

Мотиваційний компонент відображає соціально-ціннісні мотиви поведінки, забезпечує важливий аспект готовності дитини до унормованого існування. Соціальні мотиви утворюються лише в знайомих дітям ситуаціях завдяки активному засвоєнню цінностей, норм, правил поведінки та спілкування. Мотиви – „це джерело активності дошкільника” [38, с. 45]. Істотного значення в дошкільному дитинстві набуває і процес формування соціогенних потреб. За визначенням О. Кононко, до них належать: потреби у соціальних відносинах, спрямованих на власну користь, на благо інших, а також на благо інших та себе самого одночасно. Для соціальної адаптації важливим є розвинене „почуття іншого”, тобто здатність зважати на інших, узгоджувати з ними власні думки, дії, поведінку [38, с. 227]. За оцінкою саме Л. Артемова цілеспрямований виховний вплив у період дошкільного дитинства сприяє формуванню простих соціальних мотивів, дій та поведінки [5]. Здатність дитини орієнтуватися в основних моральних цінностях, коригувати власну поведінку залежно від ситуації, оцінювати дії інших дітей та власні свідчить про трансформацію соціальних вимог і правил у внутрішні мотиви її діяльності. О. Кононко зазначає, що досягнення дитини в соціальному житті значною мірою залежать від того, які саме мотиви спонукають її до діяльності,. Тож, особливо важливим моментом передадаптаційного та адаптаційного періодів є створення соціально-педагогічних умов для своєчасного розвитку позитивної мотиваційної спрямованості дитини на відвідування дитячого садка.

Соціальний компонент репрезентує здатність до життєдіяльності в соціумі. Усвідомлення нової ролі "Я - дошкільник", нових обов'язків, вимог, наявність досвіду спілкування, що характеризується вмінням знаходити ефективні форми взаємодії з дітьми та дорослими, адекватність поведінки ustalеним соціальним нормам, вміння зберігати власну індивідуальність та прагнення більш-менш самостійно реалізувати себе в будь-яких умовах соціального буття. За оцінкою Н. Захарової соціальний компонент

проявляється, головним чином, у ставленні до оточення, прагненнях, намаганнях дитини, реалізується в діяльності, поведінці, діях та вчинках, забезпечуючи тим самим соціальний розвиток як процес, у результаті якого засвоюються певний обсяг інформації, система ціннісних орієнтацій, формується досвід соціальної діяльності як сукупність умінь, навичок, здатності до співжиття з іншими людьми. Гармонійна адаптація відбувається через засвоєння дитиною соціального досвіду, соціальних форм поведінки. Суспільство через сім'ю, дитячий садок, школу створює потрібні для цього умови, ставить свої вимоги до індивіда, дає зразки для наслідування, контролює результати своїх впливів і тим самим забезпечуючи його поступове входження в соціум. Соціальне зростання дитини вимірюється також характером творчої адаптивності, тобто здатністю конструктивно розв'язувати дитячі життєві проблеми [24].

Аналіз наукових праць з проблеми адаптації дітей показав розбіжності в системі критеріїв їх адаптованості, що й до сьогодні становить певну складність у розробці теорії адаптації. Найчастіше вчені розглядають *критерії адаптованості у площині фізичного* (задовільний, незадовільний соматичний стани), *емоційного* (позитивний стан психіки, задоволеність, негативні емоції) та *когнітивного* (пізнання нового середовища, умов, ефективність у сфері спілкування, діяльності) *благополуччя*.

Аналітична робота з вивчення досліджуваної проблеми, дозволила визначити процес підготовки дітей до ЗДО як цілеспрямовану систему засобів спрямованих на формування показників фізичного, мотиваційного, інтелектуально-пізнавального, особистісного розвитку дитини, що забезпечать її успішну адаптацію до освітнього закладу та розглядати підготовку дитини до освітнього закладу як одне з найважливіших завдань навчання і виховання дітей раннього віку, результатами якого є сформованість готовності дитини відвідувати заклад суспільного дошкільного виховання і які залежить у першу чергу від батьків дитини.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень Н. Зажигіної, Н. Захарової, Ж. Маценко, щодо критеріїв готовності дитини до ЗДО, надали можливість визначити критерії, розробити показники та виявити відповідні форми адаптації старших дошкільників до умов дошкільного навчального закладу [20; 24; 51]

Критеріями адаптації старших дошкільників до умов дошкільного навчального закладу відповідно до компонентів соціально-педагогічної адаптації дитини до закладу освіти (емоційного, мотиваційного, соціального), визначено: позитивне емоційне ставлення до його відвідування, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності. У процесі адаптації зміст яких відрізняється відповідно до віку дитини, умов закладу, до якого адаптується дитина, особливостей протікання адаптаційного процесу.

Нами розроблені показники та форми адаптації дитини до ЗДО за окресленими вище компонентами: емоційним, мотиваційним, соціальним. Розглянемо їх детально.

Показники та форми адаптації дитини до ЗДО за емоційним компонентом

Легка форма адаптації. Вік дитини 2 роки, шість місяців – оптимальний для відвідування ЗДО. Дитина здорова, добре розвинена, легко переносить зміни в режимі дня та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи відповідає вимогам віку, що забезпечує стабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, її низьку афективність. Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини високий.

Середня форма адаптації. Вік дитини знаходиться в межах 2-3 років та є сприятливим для відвідування ЗДО. Дитина здорова, її розвиток майже відповідає віковим вимогам, в більшості ситуацій переносить зміни в режимі та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи відповідає вимогам віку,

проте у змінених умовах іноді спостерігається нестабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, активізація її афективності. Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини задовільний.

Важка форма адаптації. Вік дитини не знаходиться в межах 2-3 років та є не сприятливим для відвідування ЗДО. Здоров'я дитини не є стабільним і міцним, її розвиток не відповідає віковим вимогам, в більшості ситуацій погано переносить зміни в режимі дня та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи переважно відповідає вимогам віку, проте у змінених умовах постійно спостерігається нестабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, суттєва активізація її афективності. Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини низький.

Показники та форми адаптації дитини до ЗДО за психологічним компонентом

Легка форма адаптації. У поведінці й емоціях, дитина демонструє відсутність стійких негативних переживань і поведінкових реакцій. Перш за все страхів і тривожності, як реакцій на нові ситуації та незнайоме оточення. Реакція на розлучення з мамою спокійна. Висока сформованість навичок ігрової діяльності. Дитина демонструє стійкий інтерес до гри та готовність до взаємодії з іншими дітьми під час її проведення.

Середня форма адаптації. У поведінці й емоціях, дитина переважно демонструє відсутність стійких негативних переживань і поведінкових реакцій. Проте страхи і тривожності, мають місце як реакції на нові ситуації та незнайоме соціальне оточення. Реакція на розлучення з мамою викликає неспокій та хвилювання дитини, іноді плач. Достатній рівень сформованості навичок ігрової діяльності. Дитина демонструє інтерес до ігор, які є знайомими для неї та демонструє готовність до взаємодії переважно з вихователем та іншими знайомими дітьми під час її проведення.

Важка форма адаптації. У поведінці й емоціях, дитина демонструє стійкі негативні переживання і поведінкові реакції. Перш за все страхи,

тривожності, агресивність як реакції на нові ситуації та незнайоме оточення. Афективно реагує на розлучення з мамою та супроводжує його плачем та істерикою. Сформовані окремі навички ігрової діяльності. Дитина демонструє нестійкий інтерес навіть до знайомих ігор, готовність до взаємодії з іншими ,навіть знайомими дітьми під час їх проведення переважно відсутня.

Показники та форми адаптації дитини до ЗДО за соціальним компонентом

Легка форма адаптації. У дитини сформоване позитивне ставлення до відвідування ЗДО, вона постійно демонструє інтерес до садочка, вихователів, інших дітей, бажання його відвідувати, із задоволенням ходить до ЗДО, не боїться нового соціального оточення, готова виконувати нові вимоги . Сформовані навички самообслуговування.

Дитина постійно демонструє бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім близьких і родичів, постійно демонструє комунікативні вміння у стосунках з дорослими й однолітками.

Середня форма адаптації . Дитина демонструє переважно позитивне ставлення до відвідування ЗДО, вона періодично демонструє інтерес до садочка, вихователів, інших дітей, виявляє бажання ходити до ЗДО, проте, до нового соціального оточення виявляє переважно стриманість і настороженість, періодично демонструє готовність виконувати нові вимоги .

Дитина має бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім близьких і родичів, частково демонструє комунікативні вміння у стосунках з дорослими й однолітками...

Важка форма адаптації. Дитина демонструє переважно негативне ставлення до відвідування ЗДО, вона не виявляє інтересу до садочка, вихователів, інших дітей, іноді присутнє бажання ходити до ЗДО, проте, до нового соціального оточення постійно виявляє стриманість, настороженість, негативне ставлення, демонструє не готовність виконувати нові вимоги .

Дитина не має бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім вихователя і знайомих дітей, не виявляє комунікативних вмінь у стосунках з дорослими й однолітками.

На основі розроблених критеріїв і показників адаптації дитини до ЗДО за емоційним, мотиваційним та соціальним компонентами, нами розроблені узагальнені показники і визначені відповідні форми адаптації дитини до ЗДО окресленими компонентами.

Показники та форми адаптації дитини до закладу дошкільної освіти

Легка форма адаптації. Вік дитини 2 роки, шість місяців – оптимальний для відвідування ЗДО. Дитина здорова, добре розвинена, легко переносить зміни в режимі дня та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи відповідає вимогам віку, що забезпечує стабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, її низьку афективність.

Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини високий. У поведінці й емоціях, дитина демонструє відсутність стійких негативних переживань і поведінкових реакцій. Перш за все страхів і тривожності, як реакцій на нові ситуації та незнайоме оточення. Реакція на розлучення з мамою спокійна. Висока сформованість навичок ігрової діяльності. Дитина демонструє стійкий інтерес до гри та готовність до взаємодії з іншими дітьми під час її проведення.

У дитини сформоване позитивне ставлення до відвідування ЗДО, вона постійно демонструє інтерес до садочка, вихователів, інших дітей, бажання його відвідувати, із задоволенням ходить до ЗДО, не боїться нового соціального оточення, готова виконувати нові вимоги. Сформовані навички самообслуговування.

Дитина постійно демонструє бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім близьких і родичів, постійно демонструє комунікативні вміння у стосунках з дорослими й однолітками. Негативні поведінкові

прояви демонструє рідко.

Середня форма адаптації. Вік дитини знаходиться в межах 2-3 років та є сприятливим для відвідування ЗДО. Дитина здорова, її розвиток майже відповідає віковим вимогам, в більшості ситуацій переносить зміни в режимі та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи відповідає вимогам віку, проте у змінених умовах іноді спостерігається нестабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, активізація афективності. Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини задовільний.

У поведінці й емоціях, дитина переважно демонструє відсутність стійких негативних переживань і поведінкових реакцій. Проте страхи і тривожності, мають місце як реакції на нові ситуації та незнайоме соціальне оточення. Реакція на розлучення з мамою викликає неспокій та хвилювання дитини, іноді плач. Достатній рівень сформованості навичок ігрової діяльності. Дитина демонструє інтерес до ігор, які є знайомими для неї та демонструє готовність до взаємодії переважно з вихователем та іншими знайомими дітьми під час її проведення. Більшість навичок самообслуговування сформовані.

Дитина демонструє переважно позитивне ставлення до відвідування ЗДО, вона періодично демонструє інтерес до садочка, вихователів, інших дітей, виявляє бажання ходити до ЗДО, проте, до нового соціального оточення виявляє переважно стриманість і настороженість, періодично демонструє готовність виконувати нові вимоги. Сформовані окремі навички самообслуговування.

Дитина має бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім близьких і родичів, частково демонструє комунікативні вміння у стосунках з дорослими й однолітками. Негативні поведінкові прояви демонструє періодично. Вони неінтенсивні та ситуативні і пов'язані переважно з неготовністю відвідувати освітній заклад.

Важка форма адаптації. Вік дитини не знаходиться в межах 2-3 років та є не сприятливим для відвідування ЗДО. Здоров'я дитини не є стабільним і міцним, її розвиток не відповідає віковим вимогам, в більшості ситуацій погано переносить зміни в режимі дня та соціальному оточенні. Розвиток нервової системи переважно відповідає вимогам віку, проте у змінених умовах постійно спостерігається нестабільність емоційно-почуттєвої сфери дитини, суттєва активізація її афективності. Рівень натренованості адаптаційних механізмів психіки дитини низький.

У поведінці й емоціях, дитина демонструє стійкі негативні переживання і поведінкові реакції. Перш за все страхи, тривожності, агресивність як реакції на нові ситуації та незнайоме оточення. Афективно реагує на розлучення з мамою та супроводжує його плачем та істерикою. Сформовані окремі навички ігрової діяльності. Дитина демонструє нестійкий інтерес навіть до знайомих ігор, готовність до взаємодії з іншими, зокрема, зі знайомими дітьми під час їх проведення переважно відсутня.

Дитина демонструє переважно негативне ставлення до відвідування ЗДО, вона не виявляє інтересу до садочка, вихователів, інших дітей, іноді присутнє бажання ходити до ЗДО, проте, до нового соціального оточення постійно виявляє стриманість, настороженість, негативне ставлення, демонструє не готовність виконувати нові вимоги. Сформовані окремі навички самообслуговування.

Дитина не має бажання спілкуватись з іншими дорослими окрім вихователя і знайомих дітей, не виявляє комунікативних вмінь у стосунках з дорослими й однолітками. Тож, якщо малюк спокійно переносить розлучення з батьками, залишаючись з іншими дорослими на деякий час; може зайняти себе якоюсь справою, звертаючись по допомогу за потреби; вміє виконувати певні дії щодо самообслуговування і охоче виконує прохання батьків та інших дорослих; добре контактує з незнайомими людьми, активний і доброзичливий стосовно однолітків – це означає, що дитина уже готова до

початку відвідування ЗДО. Постійно демонструє негативні поведінкові прояви. Вони різні за інтенсивністю і тривалістю і пов'язані переважно з несприятливими умовами виховання і розвитку та неготовністю відвідувати освітній заклад.

Таким чином, аналіз наукових праць з проблеми адаптації дітей показав розбіжності в системі критеріїв адаптованості, що ускладнює емпіричне вивчення особливостей протікання адаптації у дошкільників. Найчастіше вчені розглядають *критерії адаптованості у площині фізичного, емоційного, когнітивного благополуччя*.

Соціальна адаптація до ЗДО - – це складне соціально-психологічне утворення, яка має свою структуру, представлену емоційним, психологічним та соціальним компонентами. Схарактеризували сутність окреслених складових компонентів. *Емоційний компонент* передає ставлення дитини до різних подій та фактів життя й проявляється насамперед в емоціях та почуттях. *Мотиваційний компонент* відображає соціально-ціннісні мотиви поведінки, забезпечує важливий аспект готовності дитини до унормованого існування. *Соціальний компонент* репрезентує здатність до життєдіяльності в соціумі.

Ми проаналізували інформацію щодо критеріїв і показників сформованості складових компонентів адаптації та узагальнили її у контексті форм її протікання. *Критеріями адаптації* старших дошкільників до умов дошкільного навчального закладу визначено: позитивне емоційне ставлення до його відвідування, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності. Розроблені показники та визначені форми адаптації дитини до ЗДО: легка, середня і важка форми адаптації.

Виконана робота склала необхідне діагностико-інформаційне підґрунтя для реалізації етапів педагогічного експерименту.

2.2. Практичне вивчення особливостей протікання адаптаційного періоду дитини у закладі дошкільної освіти

На основі висновків, зроблених за результатами теоретичного вивчення проблеми адаптації дитини до ЗДО та особливостей протікання адаптаційного періоду на етапі вступу дошкільників до освітнього закладу, ми розробили *програму констатувального експерименту*.

Дослідницька робота здійснювалася на базі закладу дошкільної освіти №4 міста Путивль Сумської області, з 01.04.2019 до 06.09.2019. Експериментальна група включала 16 дітей раннього віку, які почали відвідувати дошкільний заклад, 2 вихователя групи, де проводилось дослідження та 16 батьків, контрольна група включала 16 дітей, які почали відвідувати дошкільний заклад, 2 вихователів, 16 батьків. Розглянемо детально підготовчий та констатувальний етапи педагогічного експерименту.

Мета експерименту: практично вивчити форми адаптації дитини до закладу дошкільної освіти та особливості протікання адаптаційного етапу.

Форми адаптації дитини до ЗДО, в період початку відвідування нею освітнього закладу, вивчались за допомогою *комплексу емпіричних методів* на етапі адаптації дитини до освітнього закладу, а саме: експрес-бесід, експрес-анкетування, інтерв'ювання батьків і педагогів (додаток А). Оскільки саме з початком відвідування дитиною освітнього закладу та за особливостями протікання її адаптаційного періоду, можна виявити готовність дитини до ЗДО та спрогнозувати, якою буде адаптація з початку відвідування.

Констатувальний етап педагогічного експерименту реалізовувався за напрямками: з батьками, дітьми, вихователями; діагностика батьків, дітей, вихователів.

Діагностичні методики для батьків: експрес-бесіда, експрес-анкетування, інтерв'ювання.

Орієнтовні запитання для *бесіди з батьками* майбутнього вихованця націлювались на вивчення складових компонентів адаптації дитини до ЗДО.

Експрес-анкетування батьків «Виховання дитини вдома» та анкета для батьків «Чи готова ваша дитина до вступу в ЗДО?» стосувалися стратегії виховання дитини вдома та умов, що забезпечують належну підготовку малюка до відвідування садочку.

Опитування батьків (інтерв'ю) «Ви та Ваша дитина» мало на меті виявити можливі ускладнення стосунків та негативні прояви, які виникають у поведінці дитини в сім'ї та інших умовах і ситуаціях, тактику батьків у відповідь на такі прояви.

Опитування проводилось з батьками під час відвідування дитини вдома. Їх результати надавали можливість вивчити стосунки батьків з дитиною та спрогнозувати особливості протікання адаптаційного періоду. Слід відмітити, що знайомство з дитиною та її батьками впливає на формування її ставлення до ЗДО та подальший хід адаптації малюка. Для педагога важливо створити попереднє позитивне враження малюка про дитячий садок, про людей, які працюють у ньому, про інших дітей – тоді адаптуватися малюку буде набагато легше.

Повноцінно перевірити рівень сформованості готовності дитини до відвідування освітнього закладу, можна протягом перших днів відвідування дитиною дитсадка та спрогнозувати перебіг адаптаційного періоду. З цією метою нами проводилася *експрес-бесіда з батьками дитини та анкетування батьків*. Питання бесіди формулювались навколо основних критеріїв адаптованості дитини, а саме: емоційно стану дитини під час розлучення з мамою, її сну, апетиту, частоти і складності захворювань.

Анкетування допомогало визначити чи вплинула готовність дитини до відвідування закладу суспільного виховання на якість протікання адаптаційного періоду і які негативні поведінкові прояви у дітей супроводжували їх адаптацію до ЗДО.

На основі проведеного анкетування батьків дітей раннього віку, які почали відвідувати заклад дошкільної освіти, ми визначили, що більшості з них складно розмежовувати поняття «вікові та індивідуальні особливості», тому це зумовлює ототожнення їх змісту.

70% опитаних батьків відповіли, що на заборони, дитина реагує спокійно; 30% стверджують, що їх заборони супроводжуються капризуваннями та істериками дитини, які іноді дуже важко зупинити.

Серед переліку запропонованих нами негативних проявів, що є поширеними у поведінці дошкільника в адаптаційний період, за оцінкою батьків, переважає капризування (30%); на друге місце розподілили страх (20%) та істерики - 20%; третє - гіперактивність (15%) та лихослів'я (15%). 65% опитуваних відповіли, що не розуміють чинників такої поведінки. Це пояснює той фактор, що у більшості сімей виникають проблеми з вихованням дитини, мають місце сімейні конфлікти, що зумовлює формування негативізмів у дитини. 50% респондентів заявили, що здатні припинити негативні прояви поведінки дитини лише частково; 40% батьків відповіли, що переважно здатні і лише 10% - не в змозі зупинити негативну поведінку у дитини.

Серед методів і прийомів, які використовують батьки для припинення негативних проявів поведінки 55% батьків надали перевагу переключенню уваги дитини; 20% з них застосовують у своїй практиці методи покарання і вважають їх найдієвішими; 25% вважають найкращим методом включення дитини до позитивної діяльності. Щодо досвіду батьків у вихованні дитини, то більшістю респондентів (80%) визначили, що вихованням дитини у сім'ї займається мама і тому, відповідно, малюк більше спілкується з нею. Можливо саме цей фактор спричиняє те, що 75% опитуваних відзначають,

що мають проблеми у вихованні дитини пов'язані в основному з поведінкою дитини: неслухняність, несамотійність, істерики, капризування тощо.

Для розширення знань про особливості виховання дитини в сім'ї та її ролі у підготовці до відвідування нею закладу дошкільної освіти, була проведена бесіда з батьками та іншими членами родини. Суть бесіди полягала у деталізації їх знань про особливості дітей, виховання в сім'ї та особливості їх підготовки до ЗДО.

За результатами проведеної бесіди визначили, що у більшості сімей, батьки не приділяють особливої уваги незначним відхиленням у поведінці власних дітей (таким, як капризування, неслухняність та інші), вважаючи їх особливостями її раннього віку. На питання «Чи потрібно задовольняти будь-які капризування дитини?» частина батьків (біля 40%) відповіла, що задовольняти потрібно частково, дивлячись на ситуацію. Більша частина опитаних (майже 60%) стверджують, що при вступі до дошкільного навчального закладу поведінка дитини обов'язково зміниться так, як змінюються умови їх життєдіяльності, зростає дисциплінованість.

Методики для діагностики педагогічного персоналу(додаток Б)

включали експрес-анкетування педагогів дошкільного закладу, анкету для персоналу групи.

Після проходження адаптаційного періоду, з метою забезпечення індивідуального підходу в освітньо-виховній роботі з вихованцями, для виявлення індивідуальних особливостей дітей та залучення дитини до активної діяльності в колектив однолітків, індивідуально з кожним працівником групи (два вихователі, помічник вихователя) проводиться анкетування. Питання анкети формулювались навколо критеріїв фізіологічної, психологічної та соціальної готовності дитини до відвідування ЗДО.

На основі даних анкетування, спостережень за дитиною складалася аналітична довідка з проведення психодіагностичної роботи з батьками, педагогами, дітьми в адаптаційний період та надавались рекомендації

учасникам освітнього процесу, на підставі яких планувалася подальша корекційно-виховна та розвивальна робота з дітьми.

На етапі вивчення стану проблеми соціальної адаптації дошкільників до умов дошкільного закладу ми з'ясували, що традиційними формами роботи вихователів у цей період є екскурсії з метою ознайомлення „новачків” з умовами життя в дитячому садку, поступове введення малюків у повсякденне життя вікової групи, а також бесіди, консультації для батьків. Аналіз наукової і методичної літератури привів до висновку про використання таких ігор та ігрових технік, які сприяли б розвитку ігрових умінь дітей, підвищенню їхньої ігрової активності, включенню в ігрову діяльність, що мало б позитивно впливати на розширення ігрових контактів, коло соціальних зв'язків „новачків”.

Доцільність використання на етапі адаптації демонструють сюжетно-рольові, театралізовані та рухливі ігри; ігрові вправи, етюди та ситуації, рольове програвання моделей бажаної поведінки, соціально-педагогічний тренінг в ігровій формі; елементи психодрами, арттерапії, які доповнювали ігрові методи специфічним змістом, засобами вираження, сприяли розв'язанню адаптаційних проблем дитини. Методологічну обґрунтованість сукупності цих методів та їх дієвість забезпечує принцип використання провідного виду діяльності дітей дошкільного віку - гри.

Щодо формування компонентів готовності дитини до ЗДО, то 45% опитаних педагогів найголовнішим компонентом вважають соціальну готовність, стверджуючи, що саме вона закладає основи для подальшої продуктивної діяльності дитини; 40% надають перевагу формуванню психологічної готовності, так як у навчанні інтелектуальні здібності займають провідну роль; 15% на перше місце поставили формування фізіологічної готовності до умов дошкільного навчального закладу, мотивуючи це особливостями вікового періоду.

За результатами експертної оцінки особливостей протікання адаптаційного процесу у дітей раннього віку, що знаходяться на етапі звикання до ЗДО, ми отримали результати, що засвідчують переважання середньої і легкої форм адаптації. Детально, кількісні показники представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Узагальнені кількісні показники протікання адаптації у дітей
раннього віку ЗДО
(за результатами констатувального етапу експерименту)**

Форми адаптації дітей раннього віку з початку відвідування ЗДО	Кількісні показники (%)	
	Експериментальна група	Контрольна група
Важка форма	10%	13%
Середня форма	68%	67%
Легка форма	22%	21%

За даними проведеного інтерв'ювання вихователів ми виявили, що більшість педагогів (60%), вважають, що проблеми з адаптацією дитини до ЗДО, можуть спричинювати особистісні і поведінкові проблеми у дошкільників. Найбільш поширеними негативними поведінковими проявами у дітей раннього віку є капризність, страхи, істерики, гіперактивність, лихослів'я. Детально, кількісні показники представлені в таблиці 2.2. Ці експертні висновки вихователів були підтверджені у низці спостережень за поведінкою дітей в межах основних режимних процесів в період їх адаптації до ЗДО.

Таблиця 2.2.

**Узагальнені кількісні показники найбільш поширених негативних
проявів у поведінці дітей, що знаходяться на етапі адаптації до ЗДО**

(за результатами констатувального етапу експерименту)

Негативні прояви	Кількісні показники (%)	
	Експериментальна група	Контрольна група
Капризовість	30%	27%
Страх	20%	23%
Істерики	20%	20%
Гіперактивність	15%	17%
Лихослів'я	15%	13%

Таким чином, нами розроблена й реалізована програма констатувального етапу педагогічного експерименту, яка передбачала діагностику форм адаптації дитини до ЗДО, діяльності педагогічного персоналу та активності батьків у поліпшенні адаптації й допомозі дитині в період звикання до освітнього закладу. Встановлено, що адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти залежить від рівня готовності до відвідування - досягнень певної стадії її розвитку – фізичного, психічного й соціального та відповідної підготовки у родині й освітньому закладі. На їх основі можна прогнозувати успішність адаптації до закладу суспільного виховання, планувати заходи щодо оптимізації адаптаційного періоду та створення умов для його успішного протікання.

Нами, на основі розроблених і представлених у попередньому параграфі критеріїв, показників, були визначені форми адаптації дитини до ЗДО за її складовими компонентами та виявлені найбільш поширені особистісні й поведінкові проблеми дітей раннього віку в адаптаційний період.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено *переважання середньої та легкої форм адаптації*. Виявлено, що в адаптаційний період, дитина раннього віку має, як правило, наступні

поведінкові проблеми: капризовість, істерики, страхи, що об'єктивно породжують відповідні потреби батьків і вихователів у професійних знаннях й уміннях взаємодії з дітьми вказаної цільової групи. Це вимагало проведення відповідної роботи на формувальному етапі експерименту з врахування умов оптимізації адаптаційного процесу.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Нами розроблена й реалізована програма констатувального етапу педагогічного експерименту, яка передбачала діагностику форм адаптації дитини до ЗДО, діяльності педагогічного персоналу та активності батьків у поліпшенні адаптації й допомозі дитині в період звикання до освітнього закладу.

Встановлено, що *адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти* залежить від рівня готовності до відвідування - досягнень певної стадії її розвитку – *фізичного, психічного й соціального та відповідної підготовки у родині й освітньому закладі*. На їх основі можна прогнозувати успішність адаптації до закладу суспільного виховання, планувати заходи щодо оптимізації адаптаційного періоду та створення умов для його успішного протікання.

Аналіз наукових праць з проблеми адаптації дітей показав розбіжності в системі критеріїв адаптованості, що й до сьогодні становить певну складність у розробці теорії адаптації. Найчастіше вчені розглядають *критерії адаптованості у площині фізичного* (задовільний, незадовільний соматичний стани), *емоційного* (позитивний стан психіки, задоволеність, негативні емоції) та *когнітивного* (пізнання нового середовища, умов, ефективність у сфері спілкування, діяльності) *благополуччя*.

Критеріями адаптації старших дошкільників до умов дошкільного навчального закладу визначено: позитивне емоційне ставлення до його відвідування, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності. У процесі соціально-педагогічної адаптації дитини до закладу освіти науковці виділяють три компоненти (емоційний, мотиваційний соціальний), зміст яких відрізняється відповідно до віку дитини, умов закладу, до якого адаптується дитина, особливостей протікання адаптаційного процесу.

Нами, на основі розроблених критеріїв і показників, були визначені форми адаптації дитини до ЗДО за її складовими компонентами: легка, середня і важка форми адаптації. Виявлені найбільш поширені особистісні й поведінкові проблеми дітей раннього віку в адаптаційний період.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено переважання середньої і легкої форм адаптації. Встановлено, що в адаптаційний період, дитина раннього віку має, як правило, наступні поведінкові проблеми: капризовість, істерики, страхи, що об'єктивно породжують відповідні потреби батьків і вихователів у професійних знаннях й уміннях взаємодії з дітьми раннього дошкільного віку, які почали відвідувати ЗДО. Це вимагало проведення відповідної роботи на формувальному етапі експерименту з врахування умов оптимізації адаптаційного процесу.

РОЗДІЛ III

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ АДАПТАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ У ЗДО ТА ПЕРЕВІРКА ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

3.1. Педагогічні умови оптимізації адаптації дитини до закладу дошкільної освіти

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив окреслити й проаналізувати педагогічні умови оптимізації адаптації дитини до закладу дошкільної освіти, а саме:

- підготовка дітей до ЗДО;
- врахування структури організації адаптаційного періоду дітей дошкільного віку;
- використання ігрового інструментарію у забезпеченні адаптації дітей дошкільного віку до умов закладу дошкільної освіти. Зупинимось на їх аналізі детально.

I. Підготовка дитини до вступу в освітній заклад як умова її успішної адаптації до ЗДО.

Науковці визначають підготовку дітей до ЗДО, як цілеспрямовану систему заходів, спрямованих на формування показників фізичного, мотиваційного, інтелектуально-пізнавального, особистісного розвитку

дитини, що забезпечать її успішну адаптацію до освітнього закладу [62, с. 52]. Така підготовка дитини до освітнього закладу – одне з найважливіших завдань навчання і виховання дітей раннього віку, результативність якого залежить у першу чергу від батьків дитини. Ми погоджуємося з позицією Ж.Маценко у тому, що нормальна адаптація дитини до дитячого садка залежить у першу чергу від того, яка велась підготовка дитини до освітнього закладу її батьками [51]. За визначенням Н. Пихтіної підготовка дитини до вступу в дошкільний заклад включає: позитивне налаштування та поінформованість дитини; забезпечення фізіологічного комфорту дитини; виховання її самостійності; формування комунікативних навичок дитини; розширення її кола спілкування [62, с.45]. Розглянемо їх детально.

1. Позитивне налаштування та поінформованість дитини про освітній заклад. Відомо, що зміни навколишнього природного середовища і звичного способу життя дитини найперше викликають її емоційну напруженість, що зумовлює відповідний стан здоров'я дитини та є важливим для її розвитку. Тривале перебування маленької дитини в пригніченому настрої призводить до погіршення її психічного розвитку. Для того, щоб поганий настрій дитини не став на заваді входженню її в нову ситуацію життєдіяльності, дуже важливо створити у малюка позитивне ставлення до майбутніх змін в його житті.

Науковці і практики вважають, що спокійне і впевнене входження в нову соціальну ситуацію забезпечить дитині її поінформованість про життя в дитячому садку. Важливо налаштовувати малюка на зміни у його житті. З цією метою про вступ у дитячий садок важливо говорити в родині як про подію радісну, очікувану і в жодному разі не порівнювати це з покаранням [30, с. 46]. Але несподівані зміни в навколишньому природному і соціальному середовищі, здатні викликати глибокі і тривалі зміни емоційного стану дитини, а сформоване позитивне ставлення у неї до дошкільного закладу обумовить певну легкість входження у нові умови. Тож системний педагогічний вплив, спрямований на збагачення дитини позитивною

інформацією, дасть змогу зменшити емоційну напругу в адаптаційний період.

2. *Забезпечення фізіологічного комфорту дитини.* Відомо, що забезпечення належного фізичного і фізіологічного стану дитини досягається відповідністю двох режимів – домашнього та освітнього закладу й сприяє фізичному здоров'ю малюка. Оскільки дотримання удома відповідного до закладу дошкільної освіти режиму дня, сприяє виробленню у дитини певного ритму життя, перед початком відвідування закладу, батькам варто самим ознайомитися з режимом, за яким живе та вікова група, куди піде дитина. Це сприятиме зменшенню фізіологічному дискомфорту, який дитина відчуватиме, якщо її особистий фізіологічний ритм не буде задовольнятися режимом дошкільного закладу [62, с. 47]. Така ситуація може зумовлювати виникнення у дошкільника низки проблем: почуття голоду, потребу в руховій чи ігровій активності, втоми і бажанню поспати. Інколи збіг відчуття голоду і втоми (тривала гра з дітьми збуджує) може стати подвійним джерелом гніву і роздратованості. Агресивна реакція у такому разі є фактично реакцією на ситуацію, яка не влаштовує. Дитина незадоволена станом речей і починає протестувати у єдиний доступний для неї спосіб – маленька людина намагається силою змінити дійсний стан.

Науковці вважають, що фізіологічний дискомфорт, як правило, зумовлює емоційні зриви, нервові перевантаження, що, у свою чергу, призводить до психосоматичних захворювань. Останні є захисною реакцією організму на психологічний дискомфорт, що його переживає дитина захистом організму від емоційного перенапруження. Нервова система дитини раннього віку зазнає великих навантажень, і організм дитини вдається до так званого «психосоматичного захисту»: підвищення температури, висипань на шкірі, ускладненого дихання, блювання, кишково-шлункових розладів, інших вегетативних симптомів [20].

3. *Виховання самостійності у дитини раннього віку.* Відомо, що дитина, як особистість, вже починає формуватися наприкінці першого року

життя. Тому для неї важливо, як оцінюють її дорослі. На думку Н.Захарової, дитині легше буде пристосуватися до умов суспільного виховання, якщо в родині вона оволодіє елементарними навичками самообслуговування та культурно-гігієнічними навичками [24, с. 43]. Ці навички визначені державними програмами виховання в ЗДО як посилені для оволодіння і потрібні для становлення маленької людини. Їх опанування з раннього дитинства сприятиме вихованню у дошкільника самостійності.

Для дитини є цікавим оволодіння навичками самообслуговування самостійно. Н.Пихтіна вважає, що в цей період важливо закріпити бажання бути самостійним. З цією метою потрібно частіше хвалити, заохочувати, підтримувати малюка. Важливо не обмежувати діяльність дитини надто суворо. Дитина має бути не простим спостерігачем, а активним учасником всіх доступних їй побутових процесів: разом з батьками вона має готуватися до прогулянки, прийому їжі; прибирати у своєму ігровому куточку; вчитися під час купання користуватися губкою, мити шию, руки. Якщо залучати малюка все це робити систематично, то досить швидко багато чого він навчиться виконувати самостійно без зайвих нагадувань [62, с. 49].

Проте самостійність передбачає не лише сформованість навичок самообслуговування, а й самостійне використання і застосування таких універсальних предметів, як іграшка та висловлювання особистих бажань і потреб. Дитина проходить протягом раннього дитинства тривалий шлях в оволодінні мовою та ігровою діяльністю. За словами Т.Гурковської, вступ дитини в дитячий садок супроводжується проблемою її адаптації до нових норм і правил життя, і далеко не всі діти успішно з нею справляються. Виникнення у дитини «адаптаційного синдрому» є прямим наслідком їх психологічної неготовності до виходу із родини [19, с. 8].

4. Формування комунікативних навичок дитини. Розширення її кола спілкування. Найважливішим питанням у процесі входження малюка в нові умови є міра її готовності до розлучення з матір'ю, встановлення контактів з

новими дорослими і дітьми, прийняття і дотримання доволі складних і не завжди зрозумілих для дитини соціальних норм і правил поведінки.

Формування стосунків з незнайомими дорослими, так само як і з однолітками, складає ще одне важливе завдання для дитини на етапі її входження в ЗДО, сприятливе вирішення якого залежить від близьких дорослих.

Спілкування з ровесниками – одне з найважливіших джерел розвитку дитини, оскільки контакти між дітьми дають їм додаткові емоційні переживання, відкривають можливість продемонструвати свої вміння, допомагають налагоджувати й удосконалювати спільні практичні і ігрові дії, то виникає ще одне, не менш важливе завдання, яке постає перед дитиною у період звикання до закладу дошкільної освіти, це входження в групу однолітків та налагодження стосунків з ними. При цьому важливо, щоб взаємодія дітей, їх спілкування відбувалися в активній присутності, за ненав'язливої участі дорослого.

Відомо, що результатом підготовки дитини до відвідування закладу дошкільної освіти є готовність дитини раннього віку до ЗДО. За визначенням науковців, *готовність* – це перша фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності. Більшість вітчизняних психологів трактують готовність як особливий або короткочасний психологічний стан [62, с. 52].

Психологи виділяють такі основні компонентами стану готовності : інтелектуальний, емоційний, руховий. Базовим є емоційний компонент. Інтелектуальний компонент готовності виражається у мірі усвідомленості наступної діяльності, зосередженості на ній. Руховий компонент стану готовності, проявляється в характері відтворюючих рухів, їх швидкості, чіткості, точності. Достатня розвиненість і вираженість цих компонентів і їх цілісність – це показник високого рівня готовності дитини до діяльності. Недостатня розвиненість і вираженість їх свідчить про неготовність, незавершеність формування готовності, про її середній або низький рівень [46 – С. 11.].

Проблемою готовності дошкільників до ЗДО займалися науковці та практики Ж.Маценко, Т.Гурковська, Л.Стреж та інші. Ж.Маценко вважає, що готовність дитини до вступу до ЗДО – це складне особистісне утворення, яка має свою структуру: *фізіологічну, соціальну та психологічну* готовність і є фундаментальною умовою успішного пристосування дитини до закладу дошкільної освіти [51].

Фізіологічна готовність передбачає зміни діяльності функціональних систем дихальної, травної, серцево-судинної, спрямованих на пристосування до умов навколишнього середовища.

Психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог дитячого садка і вихователя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Соціальна готовність – вміння встановити контакт з іншими дітьми та дорослими, здатність оволодівати новими засобами і новими стереотипами поведінки. Низька психологічна і соціальна готовність до вступу до ЗДО виражається в тому, що дитина не в змозі досить ефективно керувати своєю поведінкою та пізнавальними процесами для успішної діяльності на заняттях й активності в грі [51].

Тож, *готовність дитини до вступу до ЗДО* – демонструє рівень досягнення певної стадії її розвитку – фізичного, розумового й соціального та є важливою умовою успішної адаптації дитини до закладу суспільного виховання і є превентивною основою для попередження негативних проявів у поведінці дітей, що активізуються та виникають саме в адаптаційний період.

II. Врахування структури організації адаптаційного періоду дітей дошкільного віку друга педагогічна умова оптимізації адаптаційного процесу.

Науковці вважають, що метою організації процесу адаптації дитини до ЗДО є встановлення співпраці освітнього закладу і сім'ї з питань виховання

дітей дошкільного віку, забезпечення їх соціалізації в адаптаційний період. Завданнями реалізації адаптаційного періоду визнані: підготовка дітей до відвідування ЗДО; створення сприятливих умов для адаптації дітей; розв'язання проблем адаптаційного періоду; підвищення рівня педагогічних знань батьків; надання психолого-педагогічної допомоги батькам дітей.

Наукові дослідження і практичний досвід підтверджують, що реалізацію основних завдань адаптації дошкільників до умов ЗДО можна розв'язати в межах відповідних етапів роботи: підготовчий етап, робота перед адаптаційним періодом і робота в період адаптації. Розглянемо ці етапи докладніше.

Відомо, що найбільш важливим етапом в роботі освітнього закладу з адаптації дітей до умов ЗДО є *підготовчий етап*. Правильне планування та проведення цього етапу надасть змогу правильно підготувати дитину до вступу у ЗДО, різнобічно підтримувати, заохочувати її у період адаптації, сформувати у неї позитивну установку на дитячий садок; формувати спільні погляди вихователів та батьків на процес адаптації дітей, підвищити компетентність педпрацівників та батьків щодо розуміння природи адаптації.

Робота ЗДО в період адаптації націлюється на попередження ускладнень адаптації і забезпечення оптимального її перебігу, поступовий перехід дитини з сім'ї до освітньої установи.

Оскільки в період адаптації діти схильні до частих захворювань, з дошкільниками, з метою профілактики, доцільними є *загартовуючі процедури*.

На кожну дитину оформляється *карта нервово-психічного розвитку*, де відзначаються лінії розвитку, активного мовлення, розуміння мови, сенсорного розвитку, рухів, культурно-гігієнічних навичок, гри і дій з предметами, конструктивної, образотворчої діяльності

Щоквартально проводяться *медико-педагогічні наради*, на яких присутні завідувачий ЗДО, старший вихователь, старша медична сестра, вихователі груп. В ході засідань обговорюються проблеми адаптації дітей з аналізом нервово-психічного розвитку, захворюваності дітей.

Науковці і практики (Т.Гурковська, Т.Жаровцева, Н.Захарова) радять в управлінні процесом адаптації використовуються наступні *варіанти адаптаційної дії*, залежні від міри активності вихованців, а саме:

- 1) Засвоєння і підпорядкування розпорядку дня.
- 2) Оновлення розвиваючого середовища, при якому використовуються нешаблонні форми і методи його привабливості.
- 3) Створення стійких ритуалів, традицій як важливих чинників прискорення пристосовності дитини.
- 4) Організація позитивної емоційної атмосфери.

На рис. 2.1 ми представили *модель організації адаптаційного періоду дітей раннього дошкільного віку*, де узагальнили арсенал методів, засобів та прийомів, що можуть використовуватися для забезпечення успішного протікання адаптаційного процесу.

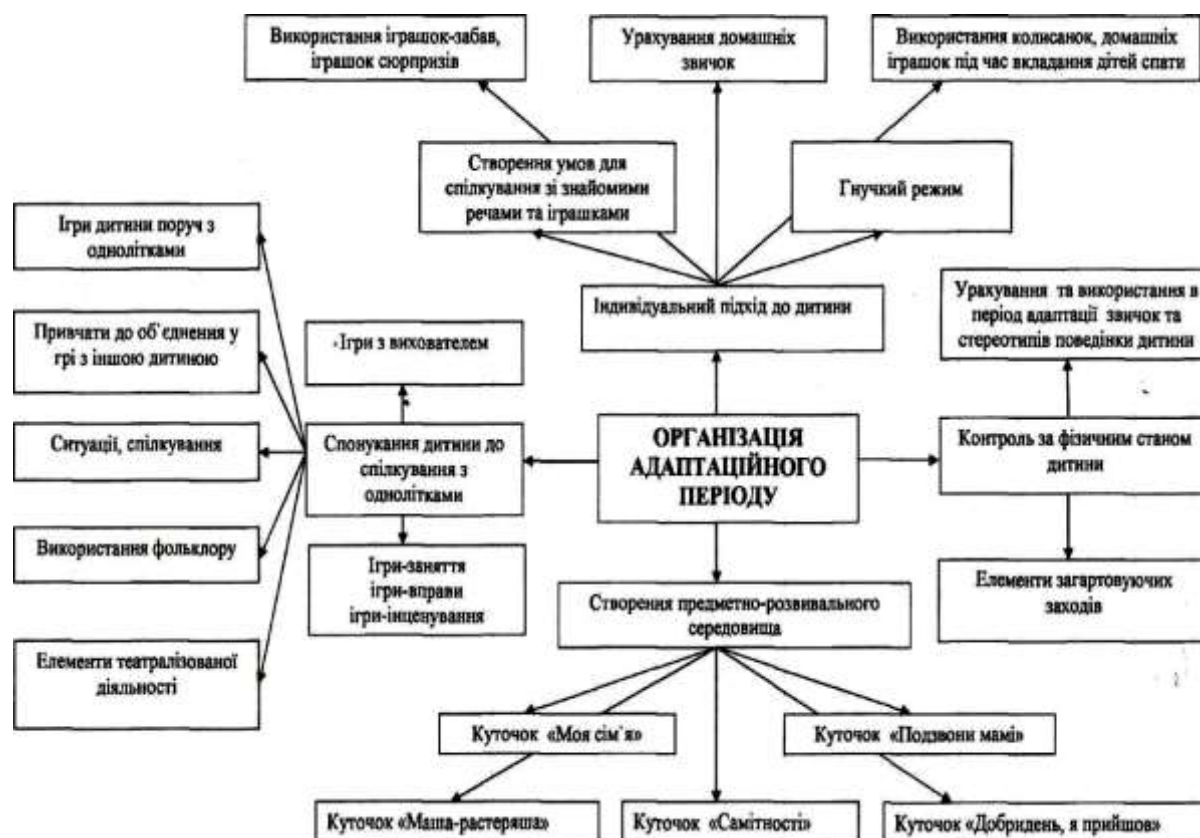

Рис. 2.1. Модель організації адаптаційного періоду дітей раннього дошкільного віку

III. Використання ігрового інструментарію у забезпеченні адаптації дітей дошкільного віку до ЗДО-ще одна педагогічна умова оптимізації адаптаційного періоду.

Л. Виготський вважав гру школою соціального розвитку дитини, джерелом її психічного розвитку та зоною найближчого розвитку, оскільки вона є способом активного засвоєння дитиною людської культури, системи соціально вироблених знаків (мова, форми спілкування тощо) [15].

Учені розглядають гру і як засіб самореалізації дитини, що дає їй можливість апробувати себе в різних ролях, ситуаціях та значно полегшує процес прийняття соціальних норм у реальному житті. Тому вибір гри, як засобу оптимізації процесу адаптації зумовлюється кількома *чинниками*, а

саме:

- *по-перше*, вона є провідним видом діяльності в дошкільному дитинстві (О.М.Леонт'єв);

- *по-друге* - способом включення дитини в соціальні відносини (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін);

- *по-третє* – ефективним розвивальним середовищем (С.Л. Рубінштейн, О.П.Усова).

Сучасні психолого-педагогічні дослідження гри характеризуються зближенням поглядів на неї як на провідний вид діяльності дошкільників, аналізом її виховних можливостей і засобів їх актуалізації. Цей напрям наближений до сучасних концепцій дошкільного виховання, що розглядають гру як джерело формування особистості. Вітчизняні дослідники виявляють зацікавленість не так феноменом гри, як сутністю, структурою, динамікою стосунків, що в ній складаються (Л. Артемова, А. Богущ, Г. Григоренко, Н. Кудикіна, Т. Поніманська, К.Щербакова та ін.).

З метою практичного вивчення теоретично обґрунтованих педагогічних умов оптимізації соціальної адаптації дітей до ЗДО проведений констатувальний етап педагогічного експерименту, у межах якого нами розв'язувались наступні *дослідницькі завдання*:

1. Вивчити особливості підготовки дітей до відвідування дошкільного закладу;

2. Проаналізувати важливість врахування структури організації адаптації дітей до умов ДНЗ;

3. З'ясувати особливості використання ігрової інструментарію в адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО;

На *підготовчому етапі* ми займалися пошуком відповідного

діагностичного інструментарію, оскільки специфіка предмету дослідження зумовила складність вибору методик, спрямованих на досягнення завдань дослідження.

Під час проведення констатувального експерименту нами були використані основні та допоміжні емпіричні методи. *Основними методами є педагогічне спостереження* (за дотриманням вихователем основних етапів адаптації дітей до умов ЗДО; за використанням вихователем ігрового інструментарію адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО). До допоміжних належать наступні методи: анкетування вихователів щодо етапів адаптації дітей до умов ЗДО, інтерв'ю вихователів щодо використання ігрового інструментарію у забезпеченні адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО, бесіда з дітьми. Детально про це у додатку Н.

Окреслені методи детально описані й представлені у додатках В - Ж.

Розглянемо детально *діагностичні можливості*, використані у дослідженні емпіричних методів.

Педагогічна умова *підготовка дітей до відвідування закладу освіти досліджувались за допомогою* комплексу емпіричних методів на етапі адаптації, а саме: *експрес-бесід, експрес-анкетування, інтерв'ювання батьків і педагогів* (Додаток А-Б). Оскільки саме з початком відвідування дитиною освітнього закладу та за особливостями протікання її адаптаційного періоду, можна виявити готовність дитини до ЗДО та спрогнозувати, якою була підготовка до початку відвідування. Діагностичні методики для батьків включали експрес-бесіда, експрес-анкетування, інтерв'ювання батьків.

Орієнтовні запитання для експрес-бесіди з батьками майбутнього вихованця націлювались на вивчення складових компонентів готовності дитини до відвідування ЗДО.

Експрес-анкетування батьків «Виховання дитини вдома» та анкета для батьків «Чи готова ваша дитина до вступу вЗДО?» стосувалися

стратегії виховання дитини вдома та умов, що забезпечують належну підготовку малюка до відвідування садочку.

Анкетування вихователів мало на меті визначити знання й уміння вихователів реалізації основних етапів адаптації дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності (додаток Г) Метою бесіди було визначення мотиваційної готовності дітей до відвідування дитячого садка

З метою вивчення питання становлення новоствореного дитячого колективу та його впливу на формування соціальної компетентності дошкільника, серед педагогів проводилося їх експрес-анкетування.

Після проходження адаптаційного періоду з метою виявлення індивідуальних особливостей дітей та залучення дитини до активної діяльності в колектив однолітків, індивідуально з кожним працівником групи (два вихователі, помічник вихователя) проводиться анкетування. Питання анкети формулювались навколо критеріїв фізіологічної, психологічної та соціальної готовності дитини до відвідування ЗДО.

На основі даних анкетування, спостережень за дитиною склалася аналітична довідка з проведення психодіагностичної роботи з батьками, педагогами, дітьми в адаптаційний період, на основі якої надавалися рекомендації учасникам освітнього процес та планувалася подальша корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з дітьми.

Для вивчення врахування структури соціально-педагогічної адаптації до ЗДО, як педагогічні умови оптимізації адаптаційного періоду, в якості основного методу використовувалось спостереження за організацією процесу адаптації дітей до дошкільного закладу. У якості допоміжних методів використовувалися анкетування вихователя та аналіз річних і перспективних планів. Анкета включала запитання щодо обізнаності і навичок вихователя врахування структури організації адаптації дітей до умов ЗДО, в адаптаційний період.

Метою аналізу річних та місячних планів вихователів було поглиблене

ознайомлення з роботою вихователів щодо вивчення стану їх діяльності в адаптаційний період.

У процесі спостереження нам вдалося визначити, що організація просторово-предметного середовища в групах відповідає вимогам, сприяє легкому звиканню до закладу освіти та включає: дидактичні ігри і посібники (кубики, мозаїка, настільно-друкарські ігри, образні дидактичні іграшки із застібаючими і прилипаючими елементами (блискавкою, гудзиками, шнуріваннями, кнопками, липучками); фотографії з сімейного альбому; улюблені іграшки дітей, принесені з дому; музичні, сюжетно – образні, театральні іграшки. У вихователів є матеріал щодо адаптації дитини до вступу в ЗДО: пам'ятки, методичні рекомендації, консультації по організації режиму дня в період адаптації, профілактичної роботи, організовуваної з дітьми в період адаптації.

У «Куточках для батьків» були оформлені різноманітні консультації з проблеми адаптаційного періоду в ЗДО, поради «Як швидше звикнути до дитячого садка», «Ігри з дітьми вдома». Консультації, пам'ятки і інші методичні матеріали оформлені акуратно, в єдиному стилі, багато матеріалів набрано на комп'ютері.

З'ясовано, що в період адаптації велика увага приділялася *лікувально-профілактичній роботі*, з цією метою в групі вихователями щодня проводилася дихальна гімнастика, що гартує носове дихання. В адаптаційний період фронтальні заняття з дітьми не проводяться, перевага надається індивідуальним формам роботи. В основному використовується робота з невеликими підгрупами дітей по 3–4 особи. В день планується не більше ніж 1–2 форми роботи.

Ми виявили, що педагогом - психологом організувалась робота «Маминої школи», в межах якої яка надавала практичну допомогу батькам по догляду за дитиною, проблемам її виховання, розвитку і адаптації до ЗДО.

Педагоги використовували методи профілактики психоемоційної напруги, а саме: роз'яснення, проведення щоденних психологічних хвилинок, навчання способам дії, рекомендації по взаємодії з дитиною в період адаптації тощо.

З метою уточнення результатів спостереження нами було проведене анкетування вихователів. З'ясовано, що всі вихователі (100%) на запитання стосовно етапів процесу організації адаптаційного періоду у ЗДО, назвали підготовчий, діагностичний та етап аналізу і висновків. Проте лише 10% опитуваних назвали такі форми роботи на етапі підготовки дітей до вступу в дитячий садок, (збір інформації про дітей; організація батьківських зборів; гартуючі процедури); 90% вихователів назвали збір інформації про дітей та організацію батьківських зборів.

Отже, анкетування показало, що рівень умінь та навичок вихователів щодо врахування структури організації адаптації дітей до умов ЗДО знаходиться на високому рівні. Узагальнюючи результати діагностики за другою педагогічною умовою, зауважимо, що вона в ЗДО реалізується частково.

Основним методом вивчення використання ігрового інструментарію в адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО було спостереження за використанням вихователем такого інструментарію. У якості допоміжного методу використовувалося анкетування вихователя.

У процесі спостереження нам вдалося визначити наступне. Спеціально-організована діяльність з дітьми здійснювалася в ігровій формі, усі заняття об'єднані одним сюжетом, наприклад «В гостях у Айболита», «Вовк і семеро козенят», «Недовірливий ведмідь», «Чарівна паличка» і так далі.

Спочатку, з метою запобігання дитячої самотності в адаптаційний період активно використовуються фронтальні ігри. Ініціатором ігор завжди виступає дорослий. Ігри обираються з урахуванням можливостей дітей, місця проведення.

Ігри і психологічні хвилинки проводяться з дітьми щодня. Робота з дітьми починається з уранішнього прийому дітей (близько 7-45 до 8-20). Це мовні налаштування, психологічні ігри, ігри - забави, що підвищують емоційний настрій дітей. Хороводи, пальчикові гімнастики, де діти діють одночасно і однаково, дотримуючись простих і зрозумілих для них правил.

Метою анкетування вихователів було з'ясування особливостей використання ігрового інструментарію в адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО. Анкета передбачала використання основних запитань, що спрямовані на вивчення особливостей використання ігрового інструментарію в адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО. 100% респондентів зазначили, що в період адаптації педагогічним колективом закладу проводиться діяльність щодо її поліпшення. Що стосується пропозиції назвати, то 20% опитуваних серед методів, засобів і прийомів, які ви використовуються в організації адаптаційного процесу назвали тільки ігрові методи, 40% опитуваних, крім ігрової діяльності, назвали загартовування, урахування домашніх звичок, створення предметно-розвивального середовища, 40% опитуваних назвали ще індивідуальний підхід до дитини, ситуації спілкування, елементи театралізованої діяльності, створення предметно-розвивального середовища, контроль за фізичним станом дитини.

Для уточнення результатів спостереження нами було проведене *анкетування вихователів*. Всі опитувані (100%) вказали, що полегшенню процесу адаптації сприяють ігрові прийоми. Більшість опитуваних (60%) дали відповідь, що гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, і тому є основним засобом оптимізації процесу адаптації дітей до умов ЗДО. Всі опитувані (100%) назвали сюжетно-рольові, рухливі, театралізовані ігри, ігрові вправи і ситуації. Тож, ми з'ясували *оцінку вихователів використання ігрового інструментарію в адаптації дітей дошкільного віку до умов дошкільного навчального закладу і встановили, що професійні уміння педагогів знаходиться на середньому і низькому рівнях*.

Таким чином, ми окреслили й проаналізували педагогічні умови оптимізації адаптації дитини до закладу дошкільної освіти, а саме: підготовка дитини до вступу в освітній заклад, врахування структури організації процесу адаптації дитини до закладу освіти, використання ігрового інструментарію у роботі з дітьми в адаптаційний період.

3.2. Система роботи з організації адаптаційного періоду у закладі дошкільної освіти

Аналіз теоретичних досліджень щодо соціальної адаптації дитини дл ЗДО допомогли визначитися зі змістом системи роботи з підвищення рівня готовності вихователів до реалізації такої соціальної адаптації дітей засобами ігрової діяльності. Відомо, що характер перебігу адаптації дитини до освітнього закладу значною мірою залежить від позиції дорослих – батьків, вихователів. Тож принципово важливим вважаємо трактування соціальної адаптації як процесу, що потребує концентрації зусиль не тільки на дитині, а й на спеціальній психолого-педагогічній підготовці дорослих, що вводять малюка у нові соціальні умови. Необхідність спеціальної підготовки вихователів обумовлюється наступними чинниками:

- у ході експериментального дослідження з'ясовано, що основні труднощі у роботі з дітьми в адаптаційний період у працівників ЗДО виникають через відсутність знань фундаментальних наукових розробок з цієї проблеми, Тож їм потрібна допомога у будь-якій формі (семінари-практикуми, курси, тренінги, програми, методичні рекомендації), що сприяло б успішній організації та здійсненню освітньо-виховної роботи з дітьми;
- вивчення досвіду роботи вихователів дошкільного навчального

закладу №4 м.Путивль засвідчує, що не всі вихователі володіють таким методом інтерактивної роботи як соціально-педагогічний тренінг та не всі вміють використовувати ігри та ігрові прийоми для успішного перебігу соціальної адаптації дошкільників.

З урахуванням вище зазначеного, ми розробили та впровадили систему роботи, щореалізовувалась за двома напрямками: з вихователями та батьками. Програма роботи з вихователями включала:

- *семінар-практикум для вихователів «Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку засобами гри» (додаток З),*
- *семінар-тренінг для вихователів «Формування і становлення образу «Я» – важливий аспект зміцнення психологічного здоров'я дитини» (додаток К);*
- *методичні рекомендації вихователям.*

Проаналізуємо детальніше програму *семінару-практикуму «Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку засобами гри»*, яку ми запропонували для цільової підготовки вихователів до роботи з дітьми в адаптаційний період. На семінарі вихователі мали можливість поповнити та поглибити свої знання, підвищити педагогічну кваліфікацію щодо особливостей процесу адаптації старших дошкільників, ознайомитися з ігровими техніками, спрямованими на оптимізацію адаптації.

Мета семінару-практикуму: акцентувати увагу працівників ЗДО на актуальності та соціальній значущості проблеми адаптації; підготувати педагогів до роботи з дітьми в адаптаційний період ігровими методами.

Завдання: семінару-практикуму:

- ознайомити вихователів з особливостями соціальної адаптації старших дошкільників;
- сформуванню вміння ефективно використовувати гру в період

адаптації дітей до умов дошкільного закладу;

- активізувати творчий пошук вихователями дієвих засобів та прийомів оптимізації соціальної адаптації дошкільників до ЗДО.

Для реалізації мети семінару-практикуму його програма передбачала *теоретичну та практичну частини*, які здійснювались у двох напрямках: соціальна адаптація старших дошкільників як наукова проблема та використання можливостей ігрової діяльності у процесі адаптації дітей.

Зміст семінару-практикуму полягав в ознайомленні вихователів з теоретичними аспектами соціальної адаптації, особливостями та показниками успішної соціальної адаптації, вимогами часу до соціального розвитку дошкільників, з роллю та місцем адаптаційних можливостей гри у житті сучасного дошкільного закладу, з педагогічними технологіями, спрямованими на розвиток соціальної компетентності дитини в адаптаційний період.

Проведення кожного заняття здійснювалося з урахуванням принципів науковості, послідовності та зв'язку з життям. В межах реалізації програми використовувалися різноманітні форми та методи роботи (лекції, бесіди, „круглий стіл”, консультації, соціально-педагогічний тренінг, моделювання ситуацій), націлені на досягнення головної мети - активізації процесу використання гри як провідного засобу соціальної адаптації дошкільників. Запропонована система ігор та ігрових вправ розподілялася за шістьма логічно пов'язаними блоками і вводилася поетапно.

Перше заняття семінару-практикуму було присвячено ознайомленню педагогів з соціальною адаптацією як комплексною науковою проблемою, з особливостями та показниками соціальної адаптації дітей старшого дошкільного віку.

Друге заняття присвятили вивченню ролі та місця гри в адаптаційному процесі, ознайомленню з технікою тренінгу та введенню 1-го

блоку ігор та ігрових вправ. Кожний блок ігрових завдань мав свою мету, був послідовно та логічно пов'язаний із завданнями наступного блоку.

Мета першого блоку ігор полягала в організації знайомства дошкільників з колективом дітей та дорослих у дошкільному закладі, новими умовами життя, формування позитивного ставлення до відвідування дитячого садка. Це такі ігри як: «Мое ім'я», «Снігова куля», «Давай познайомимось», «Вгадай за голосом», «Вигдай собі нове ім'я». Якщо дитина відмовлялася грати в запропоновані ігри (некомунікабельна, замкнута, сором'язлива), їй можна було запропонувати гру-малюнок «Як тебе звати?».

Другий блок представлений проблемними ситуаціями, розв'язання яких сприяло формуванню в дітей позитивного ставлення до себе, визначенню мотивів відвідування дошкільного закладу, ролі дошкільного закладу в їхньому власному житті. У ході таких ігор, «новачки» вчаться реально оцінювати свій статус у групі, орієнтуватися в нових умовах.

Третє заняття націлювалось на теоретичне обґрунтування значення соціальної компетентності для адаптації дитини; ознайомленні із системою ігор, спрямованих на розвиток соціальної компетентності дітей. Практична частина включала три блоки ігор, ігрових вправ, проблемних ситуацій.

До першого блоку віднесли ігри, ігрові вправи, які сприяють створенню емоційного комфорту, коригуванню емоційних станів гіперактивних та гіподинамічних дітей – «Цікава книжка», «Прикуси язика», «Історії з інтернету».

Другий блок об'єднав ігри, ігрові вправи, проблемні ситуації, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей, вміння керувати своєю поведінкою, добирати шляхи запобігання дитячим конфліктам, які вчать будувати за допомогою логічного ланцюжка позитивні відносини, власну поведінку, сприяють самозбереженню та самореалізації дитячої особистості:

«Хмарка», «Листочок», «Морський банан».

Ігри, ігрові вправи, включені до *третього блоку*, були спрямовані на розвиток уміння входити у контакт з іншими людьми, добирати конструктивні форми поведінки, засвоєння норм і правил поведінки та спілкування: «Зустріч клоунів» «Намалюй портрет», «Хто це?», «Хто спізнівся?», «Об'ява», «Зіпсований телефон» тощо.

Семінар-тренінг для вихователів «Формування і становлення образу «Я» – важливий аспект зміцнення психологічного здоров'я дитини»

Мета тренінгу: сприяти формуванню компетентності вихователів шляхом усвідомлення і осмислення механізмів становлення образу «Я» дошкільника; продемонструвати можливості ігрової діяльності як засобу соціальної адаптації дітей дошкільного віку.

Завдання тренінгу:

1. Розширити знання педагогів щодо основних закономірностей психічного розвитку дитини.
2. Виробити уміння використовувати ігрову діяльність у формуванні образу «Я» дошкільника та у процесі адаптації дітей дошкільного віку.

Семінар-тренінг складався з *4 етапів*:

I етап– «Погляд на проблему». З'ясувалася актуальність та соціальна значущість проблеми формування образу «Я» для освітньої практики в ЗДО. Був проведений тестовий контроль з цієї теми за допомогою гри «Закінчіть речення».

II етап– «Аналітичний». Його мета полягала в розширенні знань педагогів про різні ключові поняття з проблеми формування образу «Я».

III етап– «Пошуковий» спрямовувався на визначення мети з розвитку образу «Я» згідно програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське

дошкілля» у кожному віковому періоді та підбір видів партнерської діяльності вихователів і дітей.

IV етап– «Рефлексивний» передбачав підведення підсумків семінару-тренінгу, висловлення пропозицій та рекомендацій.

Методичні рекомендації вихователям щодо адаптації дитини до ЗДО включали рекомендації з організації взаємодії з дитиною раннього віку, яка почала відвідувати освітній заклад на всіх етапах її життєдіяльності протягом дня; рекомендації щодо взаємодії з батьками дітей-новачків. Зміст рекомендацій представлений у Додатку Л.

Програма роботи з батьками включала: *лекторій для батьків «Успішна родина – щаслива дитина», рекомендації для юатків «Як правильно підготувати дитину до вступу у дошкільний заклад».*

Мета лекторію: сприяти розумінню батьками індивідуально-вікових особливостей дітей у підготовці їх до ЗДО, попередженні негативних проявів у їх поведінці в адаптаційний період; вироблення навичок конструктивної взаємодії з дітьми на етапі їх підготовки та адаптації до ЗДО.

Завдання лекторію:

1. Сприяти розумінню батьками цінності адаптації та відповідної діяльності родини щодо підготовки дитини до ЗДО.
2. Сприяти розумінню сутності індивідуально-вікових особливостей.
3. Готувати до застосування індивідуального підходу до виховання дітей раннього віку.
4. Інформувати про превентивні можливості підготовки дитини до ЗДО.
5. Інформування батьків про можливі прояви та наслідки негативної поведінки дошкільників.

Основні теми лекцій лекторію:

1. Підготовка дитини до вступу до ЗДО – умова її успішної адаптації до закладу освіти.
2. Успішна адаптація до ЗДО – умова попередження негативної поведінки у дітей.
3. Поведінка дошкільників: причини та наслідки, взаємозв'язок з поведінкою дорослих.
4. Конструктивні та негативні прояви поведінки дошкільників.
5. Засоби подолання негативної поведінки, на етапі адаптації до нових соціальних умов.

Оскільки підготовка дитини до вступу в заклад дошкільної освіти розглядається нами як умова оптимізації адаптаційного процесу, ми розробили практичні рекомендації для батьків щодо педагогічного потенціалу підготовки дитини до ЗДО та активно її використовували як роздавальну інформацію з означеної проблеми .

Практичні рекомендації для батьків «Як правильно підготувати дитину до вступу у дошкільний заклад» об'єднували 9 блоків рекомендацій, які передбачали практичну допомогу батькам у ситуаціях ускладнень у спілкуванні з власною дитиною у процесі підготовки на етапі адаптації до ЗДО. Детально вони представлені у додатку М.

Таким чином, з метою оптимізації педагогічних умов соціальної адаптації дитини до ЗДО ігровими засобами, нами розроблена і апробована відповідна система роботи, яка реалізовувалась за двома напрямками: з вихователями, з батьками. Програма роботи з вихователями включала: семінар-практикум для вихователів «Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку засобами гри», семінар-тренінг для вихователів «Формування і становлення образу «Я» – важливий аспект зміцнення психологічного здоров'я дитини», методичні рекомендації вихователям. Програма роботи з батьками включала: лекторій для батьків «Успішна родина – щаслива дитина», практичні рекомендації для батьків «Як правильно підготувати дитину до вступу у дошкільний заклад».

3.3. Оцінка ефективності роботи з поліпшення соціальної адаптації дошкільників до освітнього закладу

Завдання заключного етапу педогогічного експерименту полягало в з'ясуванні ефективності та результативності розробленої і впровадженої системи роботи з оптимізації педагогічних умов адаптації дошкільників до ЗДО засобами гри.

Інтегральними критеріями вивчення ефективності педагогічних умов соціальної адаптації дошкільників до ЗДО були:

- знання й уміння вихователя щодо організації соціальної адаптації дітей засобами;
- форми адаптації дошкільників до освітнього закладу.

Робота з виявлення знань і вмінь вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності здійснювалась за попередньою методикою, а саме: спостереження за використанням вихователем ігрового інструментарію в період адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО, анкетування вихователів.

З метою визначення рівня знань та вмінь вихователів до реалізації основних етапів адаптації дітей до умов ЗДО після формульованого етапу дослідження, було проведено повторне анкетування.

За результатами контрольованого зрізу зросла обізнаність вихователів щодо завдань адаптаційного періоду. 59% опитуваних відмітили в якості важливої педагогічної умови - організацію життєдіяльності дітей та продемонстрували зростання власної обізнаності з цього питання (зростання

кількості вихователів з високим і середнім рівнем, зменшення з низьким); створення розвивального життєвого простору в ЗДО; 15% респондентів однією з умов успішної адаптації дитини до ЗДО відмітили створення розвивального життєвого простору; 24% опитуваних зазначили, що важливою педагогічною умовою успішної адаптації дитини до ЗДО використання гри.

Вихователі продемонстрували зростання обізнаності щодо методів роботи з батьками та більшість (74%) зазначили, що для забезпечення успішної адаптації дошкільників до ЗДО використовують бесіди, консультації та анкетування. За результатами проведеної роботи маємо зростання обізнаності вихователів щодо аспектів, які сприяють соціальній адаптації старших дошкільників (з 60% до 79%).

Більшість вихователів серед труднощів в процесі організації адаптації дошкільників до умов в ЗДО відмітили проблему матеріально-технічного забезпечення та проблему часу. Проте реалізовані нами заходи сприяли зменшенню кількості вихователів з недостатньою підготовкою щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності (91%).

Вивчення рівня сформованості умінь і навичок вихователів щодо організації адаптації дітей до умов ЗДО засвідчили їх наявність з відповідних питань. Обізнаність вихователів щодо методів, засобів та прийомів, які вони використовують в організації адаптаційного процесу, розподілилась наступним чином: 14% опитуваних назвали тільки ігрові методи, 42% опитуваних, крім ігрової діяльності, назвали загартовування, урахування домашніх звичок, створення предметно-розвивального середовища, 44% опитуваних, крім ігрової діяльності, назвали індивідуальний підхід до дитини, ситуації спілкування, елементи театралізованої діяльності, створення предметно-розвивального середовища, контроль за фізичним станом дитини.

Оцінюючи свої знання щодо характеристик гри та її вплив на процес адаптації дошкільників, вихователі виявили тенденцію до підвищення знань з даного питання. Розширилися знання вихователів стосовно чинників, якими зумовлюється вибір гри як засобу оптимізації процесу адаптації дітей дошкільного віку.

За результатами семінару-практикуму вихователі поповнили свій методичний арсенал ігровими технологіями, які сприяють:

- первинному знайомству дошкільників; формуванню у дитини життєдайного ставлення до себе, визначенню мотивів відвідування дошкільного закладу, ролі дошкільного закладу у його власному житті, навчає дитину реально оцінювати свій статус у групі, вчать орієнтуватися в нових умовах;
- створенню емоційного комфорту, коригуванню емоційних станів гіперактивних та гіподинамічних дітей;
- розвитку комунікативних здібностей, вмінню керувати своєю поведінкою, добирати шляхи попередження дитячих конфліктів;
- розвитку уміння входити в контакт з іншими людьми, добирати конструктивні форми поведінки.

Збільшилася кількість вихователів (з 60% до 80%), які стверджують, що підготовка дитини до ЗДО повинна проводитись не лише в межах окремих форм роботи, а здійснюватись комплексно, оскільки це забезпечує певну циклічність у роботі.

Аналіз результатів інтерв'ювання вихователів, свідчить, що всі опитувані (100%) розуміють сутність і особливості процесу «взаємодія з батьками» в адаптаційний період. Змінилася думка вихователів щодо форм роботи з батьками. Зокрема, 55% найбільш ефективними формами співпраці з батьками вважають інноваційні форми (тренінги, семінари-практикуми тощо). Проте, 45% вихователів продовжують надавати перевагу традиційним формам роботи з батьками.

Нами було встановлено, що проведені нами заходи формувального етапу експерименту були успішними, про що свідчить позитивна динаміка показників сформованості знань та вмінь вихователів (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Узагальнені результати сформованості знань та вмінь вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу засобами ігрової діяльності

Показники рівня сформованості	Знання		Уміння	
	ЕГ (%) (констатувальний етап)	ЕГ (%) (контрольний етап)	ЕГ (%) (констатувальний етап)	ЕГ (%) (контрольний етап)
Високий	36	41	40	48
Середній	44	50	35	42
Низький	20	9	25	10

Отже, за результатами контрольного зрізу вивлено, що рівень сформованості знань та вмінь вихователів щодо адаптації дітей дошкільного віку до умов освітнього закладу знаходиться на рівні, вищому за середній.

У порівнянні з результатами констатувального зрізу аналогічні показники знаходились на рівні нижчому за середній. Тож ми маємо наступний приріст показників за рівнями: *знання*: високий – 5%, середній – 6%, *уміння*: високий – 8%, середній – 7%. Зменшилися показники низького рівня сформованості знань(на 11%) та вмінь(на 15%) вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО.

Поліпшення професійних знань і вмінь вихователів, сприяли покращенню адаптаційного періоду, що відобразилось на формах адаптації, зокрема, збільшилась кількість дітей з легкою і середньою формами, зменшилась з важкою. Це підтверджують кількісні показники, представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Узагальнення кількісних показників форм адаптації дітей раннього віку до ЗДО

Форми адаптації дитини до відвідування ЗДО	Кількісні показники (%)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Експериментальна група (до формувального етапу)	Контрольна група (до формувального етапу)	Експериментальна група (після формувального етапу)	Контрольна група (після формувального етапу)
Легка форма	10%	13%	23%	15%
Середня форма	68%	67%	73%	75%
Важка форма	22%	21%	4%	10%

Таким чином, участь вихователів у роботі семінару-практикуму та семінару-тренінгу дала їм можливість поглибити й доповнити знання про перебіг соціальної адаптації старших дошкільників, оволодіти методикою використання гри в адаптаційний період; проявити свою творчість та креативність щодо організації соціальної адаптації дітей до умов освітнього закладу. Поліпшення професійних знань і вмінь вихователів, сприяли покращенню адаптаційного періоду у дошкільників, що відобразилось на формах їх адаптації, зокрема, збільшилась кількість дітей з легкою і середньою формами, зменшилась з важкою. Тож, розроблена нами система роботи щодо вдосконалення педагогічних умов соціальної адаптації дітей дошкільного віку до ЗДО виявилася ефективною, що підтвердило правильність висунутої гіпотези.

ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

З метою практичного вивчення педагогічних умов оптимізації адаптації дошкільників до ЗДО, розробки та перевірки ефективності системи роботи з їх вдосконалення засобами ігрової діяльності нами проведений педагогічний експеримент, який передбачав реалізацію 3-х етапів: констатувального, формувального, контрольного. Особливості протікання адаптаційного періоду та педагогічних умов його оптимізації вивчались на констатувальному і контрольному етапах за допомогою діагностичних методик, підібраних і розроблених на підготовчому етапі дослідження, зокрема спостереження за поведінкою й ігровою діяльністю дітей, за організацією процесу адаптації дітей до дошкільного закладу, спостереження за використанням вихователем ігрового інструментарію в адаптаційний період, ; анкетуванням вихователів, аналіз річних та перспективних планів.

Вивчення структури соціальної адаптації та педагогічних умов її оптимізації, дало змогу з'ясувати, що в ЗДО створена відповідна структура організації адаптаційного періоду дошкільників до освітнього закладу, здійснюється в три етапи і є ефективною.

Найбільш ефективним, а іноді і єдиним методом коректувальної роботи з дітьми на етапі адаптації є гра. Проте, як показало експериментальне дослідження, використання ігрового інструментарію в адаптаційний період потребує додаткової уваги. Це пов'язане у першу чергу з недостатньою обізнаністю вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності.

У зв'язку з цим нами розроблена система роботи з вдосконалення педагогічних умов оптимізації соціальної адаптації дітей до ЗДО засобами ігрової діяльності. Вона передбачала роботу з вихователями та батьками. Програма роботи з вихователями включала проведення семінару-парктикуму «Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку засобами гри», семінару-тренінгу «Формування і становлення образу «Я» – важливий аспект зміцнення психологічного здоров'я дитини» та розробку методичних рекомендацій вихователям.

Програма роботи з батьками включала лекторій для батьків «Успішна родина – щаслива дитина», практичні рекомендації для батьків «Як правильно підготувати дитину до вступу у дошкільний заклад».

За результатами контрольного зрізу, зафіксовано приріст показників за інтегральним критерієм: знання: високий рівень– 5%, середній – 6%, уміння: високий – 8%, середній – 7%. Зменшилися показники низького рівня сформованості знань(на 11%) та умінь(на 15%) вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО.

Ми виявили позитивну динаміку кількісних і якісних показники щодо рівнів соціальної адаптації дітей до ЗДО, а саме: збільшилася кількість дітей з легкою (на 13%) і середньою формою(на 5%) адаптації та зменшилася кількість дітей з важким формою адаптації (на 18 %). Зафіксовані показники засвідчують поліпшення педагогічних умов оптимізації адаптаційного процесу. Це доводить ефективність запропонованої системи роботи та правильність висунутої гіпотези.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми оптимізації адаптації дітей дошкільного віку до

закладу дошкільної освіти дозволило узагальнити найважливіші його результати та сформулювати такі висновки.

За першим завданням.

Дошкільна педагогіка визначає старший дошкільний вік як кінцевий етап початкової ланки соціалізації особистості на рівні дошкільного освітнього закладу, тому потреба у психолого-педагогічній допомозі є характерною для дітей, які почали відвідувати дитячий садок, оскільки вони об'єктивно стикаються з новими соціальним умовами, вимогами, зазнають суттєвих адаптаційних труднощів.

Процес адаптації є комплексним утворенням соціального буття особистості, універсальною властивістю людини, що забезпечує засвоєння нею соціальних стандартів поведінки, ціннісних орієнтацій, гармонізацію взаємозв'язків із соціальним оточенням.

Окремі аспекти адаптації старших дошкільників стали *предметом дослідження й наукових праць*, автори яких розглядали: виховання емоційно позитивного ставлення дітей до відвідування дошкільного закладу (А. Колесник); особливості соціалізації 6–7 річних дітей в різних умовах життєдіяльності (С. Курінна); соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів "Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад" (І. Печенко).

Виявлено, що забезпечення унормованого процесу соціальної адаптації старших дошкільників пов'язано з осучасненням змісту, пошуком інтерактивних засобів підвищення адаптаційно-розвивальної ефективності освітнього процесу ЗДО, його оптимізації інноваційними засобами.

Соціально-педагогічними особливостями адаптації старших дошкільників визначено:

- знання про сутність перебування в дошкільному закладі,

розуміння нового періоду свого життя, усвідомлення нової ролі "Я-дошкільник";

- потреба у взаємодії, спілкуванні; розуміння емоцій як своїх, так інших людей;

- вміння орієнтуватися й адекватно поводитися в новій соціальній ситуації, відповідно реагувати на емоційні прояви оточення, дотримуватися прийнятних форм спілкування, включатися в різні види діяльності.

Встановлено, що безпосередньо проблема розробки педагогічних умов оптимізації процесу соціальної адаптації дітей до освітнього закладу з використанням адаптаційно-розвивальних можливостей ігрової діяльності не була предметом спеціального дослідження, а тому залишається не достатньо вирішеною в теорії та виховній практиці й гостроактуальною.

За другим завданням:

У дослідженні конкретизовано сутність *соціальної адаптації старших дошкільників* як процесу активного пристосування до мінливих умов життєдіяльності за допомогою різноманітних засобів з пріоритетною позицією задоволення потреби в ігровій діяльності, як інтегрального показника здатності дитини виконувати соціальні функції та ролі у групі.

З'ясовано, що соціальна адаптація дитини до закладу дошкільної освіти складається з трьох компонентів: емоційного, мотиваційного, соціального. *Емоційний компонент* демонструє ставлення дитини до різних подій та фактів життя й проявляється насамперед в емоціях та почуттях. Емоції є способом саморегуляції поведінки, діяльності особистості. У період зміни соціальної позиції в зв'язку з початком відвідування освітнього закладу, у дитини формується система вимог та норм соціальної поведінки, розвиваються соціальні емоції; вчинки дітей набувають певного сенсу, встановлюється емоційна єдність з оточенням. Ці зміни в емоційній сфері

особистості визначають ставлення дошкільника до соціального середовища, явищ, подій, фактів життя.

Мотиваційний компонент відображає соціально-ціннісні мотиви поведінки, забезпечує важливий аспект готовності дитини до унормованого існування. Соціальні мотиви утворюються лише в знайомих дітям ситуаціях завдяки активному засвоєнню цінностей, норм, правил поведінки та спілкування. Істотного значення в дошкільному дитинстві набуває і процес формування соціогенних потреб у соціальних стосунках, спрямованих на власну користь, на користь інших, а також на користь інших і себе самого одночасно.

Соціальний компонент репрезентує здатність до життєдіяльності в соціумі. Усвідомлення нової ролі "Я - дошкільник", нових обов'язків, вимог, наявність досвіду спілкування, що характеризується вмінням знаходити ефективні форми взаємодії з дітьми та дорослими, адекватність поведінки ustalеним соціальним нормам, вміння зберігати власну індивідуальність та прагнення більш-менш самостійно реалізувати себе в будь-яких умовах соціального буття. Компонент проявляється у ставленні до оточення, прагненнях, намаганнях дитини, реалізується в діяльності, поведінці, діях та вчинках, та забезпечує соціальний розвиток як процес і результат засвоєння необхідної інформації, системи ціннісних орієнтацій, досвід соціальної діяльності як сукупність умінь, навичок, здатності до співжиття з іншими людьми.

Врахування структури соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти, сприяє ефективності інтеграції зусиль освітнього закладу та родини у період адаптації дитини до умов суспільного виховання. Роботу в адаптаційний період доцільно реалізовувати за такими *напрямами: адаптаційно–розвивальна робота з дітьми; методична робота з вихователями; організація співробітництва дошкільного закладу з родиною.* Вона повинна реалізовуватися як комплекс емоційних, мотиваційних,

ціннісних та діяльнісних особливостей, що виступають в єдності двох проявів: зовнішнього (включення в ігрову діяльність та спілкування, знаходження свого місця в групі дитячого садка) та внутрішнього (емоційне задоволення, рівноваженість, гармонійне самопочуття).

За третім завданням:

Нами з'ясовано, що адаптація дитини раннього віку до закладу дошкільної освіти залежить від рівня готовності до відвідування - досягнень певної стадії її розвитку – фізичного, психічного й соціального та відповідної підготовки у родині й освітньому закладі. На їх основі можна прогнозувати успішність адаптації до закладу суспільного виховання, планувати заходи щодо оптимізації адаптаційного періоду та створення умов для його успішного протікання.

Розроблена й реалізована програма констатувального етапу педагогічного експерименту, яка передбачала діагностику *форм адаптації дитини до ЗДО*, діяльності педагогічного персоналу та активності батьків у поліпшенні адаптації й допомозі дитині в період звикання до освітнього закладу.

Аналіз наукових праць з проблеми адаптації дітей показав розбіжності в системі критеріїв адаптованості, що й до сьогодні становить певну складність у розробці теорії адаптації. Найчастіше вчені розглядають *критерії адаптованості у площині фізичного* (задовільний, незадовільний соматичний стани), *емоційного* (позитивний стан психіки, задоволеність, негативні емоції) та *когнітивного* (пізнання нового середовища, умов, ефективність у сфері спілкування, діяльності) *благополуччя*.

Критеріями адаптації старших дошкільників до умов дошкільного навчального закладу визначено: позитивне емоційне ставлення до його відвідування, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності. У процесі соціально адаптації дитини до

освітнього закладу науковці виділяють *три компоненти (емоційний, мотиваційний соціальний)*, зміст яких відрізняється відповідно до віку дитини, умов закладу, до якого адаптується дитина, особливостей протікання адаптаційного процесу.

На основі розроблених критеріїв, показників, нами визначені форми адаптації дитини до ЗДО за її складовими компонентами: *легка, середня і важка форми адаптації*. За результатами констатувального етапу експерименту встановлено *переважання середньої та легкої форм адаптації*. Виявлені найбільш поширені особистісні й поведінкові проблеми дітей раннього віку в адаптаційний період, а саме: капризність, істерики, страхи, що об'єктивно породжують відповідні потреби батьків і вихователів у професійних знаннях й уміннях взаємодії з дітьми раннього дошкільного віку, які почали відвідувати ЗДО. Це вимагало проведення відповідної роботи з вихователями та батьками на формувальному етапі експерименту з врахування умов оптимізації адаптаційного процесу.

За четвертим завданням:

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури, нами окреслені та проаналізовані педагогічні умови оптимізації соціальної адаптації дітей дошкільного віку до умов ЗДО, а саме: формування готовності дитини до вступу в освітній заклад; врахування структури організації адаптаційного періоду дітей дошкільного віку; використання ігрового інструментарію у роботі з дітьми в адаптаційний період.

З метою практичного вивчення педагогічних умов оптимізації соціальної адаптації дошкільників до ЗДО, нами проведений педагогічний експеримент, який передбачав реалізацію чотирьох етапів: підготовчого, констатувального, формувального, контрольного.

Пошук відповідного діагностичного інструментарію спрямовувався на досягнення емпіричних завдань дослідження, зумовлювався специфікою

предмету дослідження та здійснювався на підготовчому етапі. Педагогічний експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти № 4 м.Путівль Сумської області. Термін проведення дослідження з 01.04.2019 по 06.09.2019р. Дослідженням було охоплено 4 вихователя і 32 дитини, 32 батьків. Відповідно, експериментальну групу склали 2 вихователя і 16 дітей, 16 батьківі контрольну групу – 2 вихователя, 16 дітей та 16 батьків.

Інтегральними критеріями вивчення ефективності педагогічних умов оптимізації соціальної адаптації дошкільників до ЗДО засобами ігрової діяльності визначені:

- форми адаптації дошкільників, які почали відвідувати освітній заклад;
- знання і вміння вихователя щодо реалізації основних етапів організації адаптаційного періоду в ЗДО засобами ігрової діяльності.

З'ясовано, що існуюча в ЗДО структура організації адаптаційного процесу для дошкільників, що почали відвідувати освітній заклад є ефективною. Робота щодо забезпечення успішного протікання адаптації новоприбулих дітей здійснюється в три етапи відповідно до вимог і методики:

Визначено, що соціальна адаптація дітей протікає успішно за умови комплексного підходу до забезпечення зазначеного процесу, який включає *освітньо-виховну діяльність* з оптимізації адаптації дітей, організаційно-методичну роботу з педагогічним колективом, ефективно організоване *співробітництво освітнього закладу з родиною*.

За результатами *констатувального етапу* педагогічного експерименту, нами виявлені: переважно позитивне емоційне ставлення дошкільників до відвідування освітнього закладу, стійкий інтерес більшості новоприбулих

дітей до перебування в дитячому садку. Зафіксовано, що процес звикання дітей проходить переважно успішно. Визначені сформованість легкої і середньої форм ступінь адаптації у більшості новоприбулих дітей. Це засвідчує правильно побудовану роботу педагогічного колективу щодо реалізації адаптації дітей до умов освітнього закладу.

Експериментальне дослідження проблеми використання ігрового інструментарію на етапі адаптації дошкільників до закладу освіти потребує додаткової уваги. Кількісні і якісні показники інтегральних критеріїв ефективності педагогічних умов соціальної адаптації дошкільників, засвідчили про недостатню сформованість знань і вмінь вихователів щодо соціальної адаптації дитини до ЗДО засобами гри.

За п'ятим завданням:

За результатами констатувального етапу нами розроблена відповідна система роботи. Вона включала низку заходів, що реалізовувались з вихователями й батьками. *Для вихователів* передбачалось проведення *семінару-парктикуму* «Соціальна адаптація дітей старшого дошкільного віку засобами гри», *семінару-тренінгу* «Формування і становлення образу «Я» – важливий аспект зміцнення психологічного здоров'я дитини», розробку *методичних рекомендацій*. *Для батьків* – *лекторій для батьків* «Успішна родина – щаслива дитина», *практичні рекомендації для батьків* «Як правильно підготувати дитину до вступу у дошкільний заклад».

Ефективність запропонованої системи роботи оцінювалась за допомогою діагностичних методів, відібраних і розроблених на підготовчому етапі експерименту. За результатами контрольного зрізу, зафіксовано приріст показників за інтегральним критерієм: *знання*: високий рівень– 5%, середній – 6%, *уміння*: високий – 8%, середній – 7%. Зменшилися показники низького рівня сформованості знань(на 11%) та умінь(на 15%) вихователів щодо реалізації соціальної адаптації дітей до умов ЗДО.

Ми виявили позитивну динаміку кількісних і якісних показники щодо рівнів соціальної адаптації дітей до ЗДО, а саме: збільшилася кількість дітей з легкою (на 13%) і середньою формою(на 5%) адаптації та зменшилася кількість дітей з важким формою адаптації (на 18 %). Зафіксовані показники засвідчують поліпшення педагогічних умов оптимізації адаптаційного процесу. Це доводить ефективність запропонованої системи роботи та правильність висунутої гіпотези.

Активізація ігрової діяльності дітей, на основі оптимізації відповідної педагогічної умови, сприяла поліпшенню психологічного клімату в групах, покращенню фізичного самопочуття дітей та гармонізації їх відносин з ровесниками і дорослими, зменшенню тривожності, негативних емоцій, агресивно-захисних реакцій новоприбулих дітей, ситуацій усамітнення вихованців.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованої системи роботи з вдосконалення професійних знань і вмінь вихователів щодо забезпечення соціальної адаптації дітей до умов ЗДО засобами ігрової діяльності та довела правильність висунутої гіпотези. Впровадження експериментальної програми забезпечило кваліфіковану підтримку адаптаційного процесу у дітей до закладу освіти з боку вихователів і батьків.

Проте виконання завдань дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують, зокрема, питання взаємодії ЗДО і сім'ї в період адаптації, забезпечення відповідним інформаційним та методичним інструментарієм процесу соціальної адаптації дітей до закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авцын А.П. Адаптация и дезадаптация с позиции патологии // Клиническая медицина. – М., 1974.– Т. 2, №5. – С.3-15.
2. Акіменко Ю.Ф. Програма та методика проведення ігрових занять з розвитку соціального інтелекту в учнів 1- 4 класів // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №10. – С.31-34.
3. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 207с.
4. Андреева Д.А. О понятии адаптации.: Исследование адаптации студентов к условиям учёбы в вузе. – Л., 1973. – 184с.
5. Артёмова Л.В. Формирование общественной направленности ребёнка-дошкольника в игре. – К.: Вища школа. Главное издательство, 1988. – 60с.
6. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические произведения: В 2-х т. / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1979. – Т. 1. – 304 с.; Т. 2. – 400с.
7. Богущ А.М. Біблія у духовному розвитку особистості // Дошкільне виховання. –1998. – №8. – С.6-7.29
8. Боделан О.Р. Психологічне забезпечення адаптації дітей шестирічного віку до навчальної діяльності: Дис. ...канд. психол.наук. 19.00.07 / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2002. – 202с.
9. Большая Советская энциклопедия: В 30 т. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Т. 1. – 608с.
10. Быков К.М. Избранные произведения в 2 т. – М.: Медицина, 1954. – Т.2 – 174с.
11. Ватутина Н.Д. Ребенок поступает в детский сад: Пособие для воспитателей детского сада / Под ред. Л.И. Каплан. – М.: Просвещение, 1983. – 80с.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь, 2002. – 1440с.
13. Власова Л.Л., Мельник Э.Л. Адаптация школьников 6-7 лет к учебному процессу // Тезисы науч. конф. «Возрастные особенности физиологических систем детей и подростков». – М., 1965. – 140с.
14. Войтко В.І. Методологічні проблеми соціалізації молоді. – К.: Знання УРСР, 1976. – 15с.
15. Выготский. Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка // Вопросы психологии. – 1966. – № 6. – С.62-77.
16. Ган Ю.В. Проблема социальной адаптации личности: Автореф. дис... канд. филос.наук.: 09.00.01. – Свердловск, 1982. – 18с.
17. Георгиевский А.Б. Эволюция адаптации (историко-методологическое исследование) / Ответственный редактор К.В. Манойленко. – Л.: Наука, 1989. – 187с.
18. . Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374с
19. Гурковська Т. Перший крок у дитсадок: Проблема подолання психологічної кризи у дітей / Т. Гурковська – К: Граніт. 2008. – 8с.Жаровцева Т.Г. Адаптация детей дошкольного возраста к условиям общественного воспитания (на материале круглосуточной группы): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НИИ педагогики УССР. – К., 1991. – 161с.
20. Зажигина М. Чего не стоит делать родителям, но что они все равно делают / М. Зажигина. –М.:Генезис, 2009.
21. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. В 2-х т. АПН СССР; Под. ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. Психическое развитие ребенка. – 296с.
22. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: Книга для воспитателя детского сада. – М.: Просвещение, 1986. – 127с.
23. Захарова Н.М. Ігрові техніки на допомогу в адаптації // Палітра

педагога. – 2004. – № 4. – С.11-13.

24. Захарова Н.М. Соціальна адаптація старших дошкільників: особливості, показники, рівні// Збірник наукових праць. - Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. - Кн. 1.

25. Землякова Т.В. Эмоциональный фактор в структуре процесса адаптации: Дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01. – К., 1996. – 191с.

26. Зеньковский В.В. Психология детства. – М.: Академия, 1996. – 347с.

27. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М.: Наука, 1979. – С.219-233.

28. Игра в воспитании и обучении шестилетних первоклассников / Подготов. Н.В. Кудыкиной. – К., Знание УССР. – 1988. – 16с.

29. Игры и игровые упражнения с детьми шестилетнего возраста / Под.ред. Е.И. Коваленко. – К.: Радянська школа, 1987. – 144с.

30. Иорданская Е.И. Народные детские сады. – М.: Народный учитель, 1913. – 47с.

31. Кирюхина, Н. В. Организация и содержание работы по адаптации детей в ДОУ: практ. пособие / Н. В. Кирюхина. — 2-е изд. — М.: Айрис-пресс, 2006. — 112с.

32. Кожевникова В.А. Особенности эмоциональной регуляции деятельности при решении задач нравственного выбора детьми 6-7 лет: Дисс. ... канд. психол. наук: – 19.00.07., 1990. – 197с.

33. Колесіна Т.Є. Особливості виховання дітей старшого дошкільного віку, схильних до негативних проявів у поведінці: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 1997. – 172с.

34. Колесник А.Г. Воспитание у детей эмоционально положительного отношения к дошкольному учреждению.: Дисс. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Одеський пед. ин-т им. К.Д. Ушинського. – Одесса, 1994. –

149с.

35. Колесов Д.В. Адаптация организма подростков к учебной нагрузке. – М.: Педагогика, 1987. – 149с.

36. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-методичний посібник / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред.журналу „Дошкільне виховання”, 2003. – 243с.

37. Кононко О.Л. Простір „Я”: реальність та життєва проблема // Дошкільне виховання. – 2001. – №4. – С.3-7. 99

38. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. – К.: Освіта, 1998. – 256с.

39. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік // Початкова школа. – 2002. – №1. – С.5-10.

40. Концепція дошкільного виховання в Україні. – К.: Освіта, 1993. – 16с.

41. Котик Т.М. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи. – Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2004. – 296с.

42. Краткий социологический словарь. – М.: Наука, 1987. – 165с.

43. Кряжева И.Н. Социально-психологические факторы адаптированности личности. Автореф. дисс... канд. психол.наук: 19.00.05. – М., 1980. – 24с.

44. Кудикіна Н.В. Внесок вітчизняних психологів у формування педагогічної теорії ігрової діяльності дітей // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №1. – С.7-9.

45. Кузьменко В. Адаптація // Дошкільне виховання. – 1995. – №8. – С.18-19

46. Куркіна І. Хочу йду, а не хочу... також іду. Адаптація до дитячого садка, або Мистецтво зустрічі бажаних чи небажаних гостей / І. Куркіна // Дошкільня. – 2007. - №3. – С. 10-13..

47. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения.: В 2-х т. / Под. ред. В. В. Давыдова, А.А. Леонтьева. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 1 –

389с.; Т. 2 – 320с.

48. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М.: Политиздат, 1947. – 120с.

49. Лингард И. О рефлекторном характере психологической деятельности. – М.: Педагогика, 1965. – 176с.

50. Максимова Н.Ю. Воспитательная работа с социально-дезадаптированными школьниками. Метод. реком. – К.: Институт психологии АПН Украины, 1997. – 135с.

51. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок: особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. - №17. .

52. Матвійчик В.Є. Іскорки доброти: програма корекційно-розвиваючої роботи по розвитку емоційно-особистісної сфери та попередженню афективних проявів поведінки дошкільника // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2-3. – С.41-55.

53. Медведев В.М. О проблеме адаптации. – Л.: ЛГПИ, 1984. – 218с.

54. Найда В.В. Адаптація дітей до умов дошкільного закладу” комплексна система роботи днз та сім`ї: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://katyusha.at.ua/files/adaptacija_rebjonka_v_detskom_sadu_material_na_saj.pdf

55. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности: формы, механизмы и стратегии. – Ереван: Изд-во АН АССР, 1988. – 262с.

56. Небылицин В.Д. Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии // Вопросы психологии. – 1971. – № 6. – С.20.

57. Нечай С.П. Адаптація дітей-сиріт молодшого дошкільного віку до умов дитячого будинку засобами музично-театралізованої діяльності: Автореф. дис... канд. пед.наук: 13.00.08. / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2001. – 21с.

58. Новикова Е.В. Особенности общения и проявления школьной дезадаптации у младших школьников и подростков // Общение и формирование личности. – М.: Педагогика, 1987. – С. 58-65.
59. Особенности психического развития детей 6-7 летнего возраста / Под ред. Д.Б.Эльконина, А.П. Венгера. – М.: Педагогика, 1988. – 136с.
60. Печенко І.П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів („Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад”): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. / Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. – Умань, 2002. – 237с.
61. Поніманська Т.І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С.14-15.
62. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ : навч. посіб. / Н. П. Пихтіна. – Ніжин : Вид-во НДПІ імені Миколи Гоголя, 2012. – 338 с.
63. Психическое развитие воспитанников детского дома / Под ред. М.И. Лисиной, И.В. Дубровиной, А.Г. Рузской. – М.: Педагогика, 1990. – 264с.
64. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; Науч.-исслед. Институт общей и педагогической психологии Академии пед. Наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448с.
65. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада. – М.: Педагогика, 1988. – 232с.
66. Самоукина Н.В. “Игры в которые играют”: Психологический практикум. – Дубна: Феникс, 1996. – 160с.
67. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме / Пер. с англ. – М.: Медицина, 1972. – 254с.
68. Сенько Т.В. Аутотренинг в работе со старшими дошкольниками

// Образование и воспитание. – 1992. – №3. – С.90-92.

69. Сержантов В.Ф. Человек, его природа и смысл бытия. – Л.: Изд-во Лен.Универс., 1990. – 360с.

70. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Р.В. Тонковой-Ямпольской, Е. Шмидт-Кольмер, А. Атанасовой-Вуковой. – М.: Медицина, 1980. – 231с.

71. Стреж Л. Сходинки адаптації дітей раннього віку / Л. Стреж// Психолог. шкільний світ. – 2009. - №8.

72. Тонкова-Ямпольская Р.В., Черток Т.Я. Воспитателю о ребенке дошкольного возраста: (От рождения до 7 лет). – М.: Просвещение, 1987. – .197 с.

73. Удовенко М.В. Психологическая игра как способ адаптации младших школьников к обучению в основной школе // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №3. – С.11-18.

74. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6-ти т. – Т.5. / Составитель С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1988. – 528с.

75. Философские проблемы теории адаптации / Под ред. Г.И. Царегородцева. - М.: Мысль, 1975. – 277с.

76. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості вчителів і учнів. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 197 с.

77. Школьная И.А. Педагогические условия активизации игровой деятельности детей старшего дошкольного возраста: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1985. – 146с.

78. Щербакова К.Й. Гра – модель життя // Дошкільне виховання. – 1998. – №3. – С.15-16.

79. Юртайкин В., Жиянова П. Адаптация детей с отклонениями в развитии к дошкольным образовательным учреждениям // Дошкольное воспитание. – 2001. – №2. – С.37-44; №3. – С.43-52.